

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

2013

Bc. Radka Kopecká

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

Neurčitost překladu

Bc. Radka Kopecká

Plzeň 2013

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Evropská kulturní studia

Diplomová práce

Neurčitost překladu

Bc. Radka Kopecká

Vedoucí práce:

Mgr. Radek Schuster, Ph.D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2013 .....

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala Mgr. Radku Schusterovi, Ph.D. za vedení diplomové práce, investovaný čas a cenné rady. Dále bych chtěla poděkovat svému příteli a rodině za podporu během mého studia.

OBSAH

1 ÚVOD.....	1
2 PŘEKLAD A LINGVISTIKA.....	5
2.1 Definice překladu.....	5
2.2 Vznik translatologie jako vědní disciplíny.....	6
2.3 Překlad – věda nebo umění?.....	7
2.4 Překlad součástí lingvistiky.....	11
2.5 Princip překladu.....	12
2.6 Moderní translatologie.....	16
2.7 Význam translatologie.....	18
3 PŘEKLAD A FILOSOFIE.....	21
3.1 Lingvistika a filosofie.....	21
3.2 Místo překladu ve filosofii.....	24
3.3 Johann Gottfried Herder.....	30
3.4 Odkaz německého romantismu.....	39
3.5 Walter Benjamin: O úkolu překladatele.....	41
4 NEURČITOST PŘEKLADU.....	46
4.1 Obrat k jazyku.....	46
4.2 Willard Van Orman Quine	48
4.3 Radikální překlad.....	51
4.4 Radikální překlad v teorii a praxi překladu.....	54
4.5 Situace po Quinovi.....	63
5 ZÁVĚR.....	66
6 SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ.....	71
6.1 Literatura.....	71
6.2 Elektronické zdroje.....	77
7 SUMMARY.....	78

1 ÚVOD

V roce 1968 zveřejnil Jacques Derrida text *Le pharmacie de Platon*, ve kterém se mimo jiné věnuje problematice přeložitelnosti dvojznačného řeckého slova „pharmakon“, a dochází k závěru, že překlad představuje patovou situaci. Hned v úvodu svého spisu prohlašuje, že problémy spojené s překladem nás uvádí do potyčky s filosofií. Ačkoli jeho teze nemají pro překlad téměř žádné praktické uplatnění, jeho polemika nad přeložitelností poukazuje na zdánlivě nenápadné propojení mezi filosofií a překladem. Cílem této práce bude představit cestu, kterou se tyto dvě disciplíny společně ubíraly, a zároveň zjistit, na kolik je toto pouto v současnosti silné neboli jakou roli hraje filosofický diskurz v teorii a praxi překladu.

Název práce „Neurčitost překladu“ je odvozen od slavného myšlenkového experimentu amerického filosofa Willarda Van Ormana Quina, který využil překlad jako prostředek pro zacházení s významem v otázkách analytické filosofie. Jedním z úkolů této práce bude zjistit, do jaké míry se jeho stanoviska týkající se překladu dotkla teorie a praxe překladu a jak s nimi translologie vlastně zachází. Quinova teze se stala rovněž impulzem k prozkoumání vztahu filosofie a překladu v rámci vývoje translologie jako vědní disciplíny. Tento vztah bude zkoumán především ze zájmu o překlad a důraz bude kladen na to, jak filosofické úvahy ovlivnily jeho teorii.

Diplomová práce se bude skládat ze tří hlavních částí, které budou tematicky různorodé, a poskytnou představu o tom, jak se vyvíjela samotná translologie jako věda a jak se měnil její vztah k filosofii. V jednotlivých částech se zaměříme na stěžejní okamžiky a postavy, které přispěly k formování překladatelské disciplíny, ale také na ty, které znamenaly jakýsi přelom ve vztahu překladu a filosofie.

V první části s názvem „Překlad a lingvistika“ se budeme věnovat výhradně překladu a vývoji překladatelských postupů a teorií, které umožnily vznik translatologie jako samostatné vědní disciplíny. Ačkoli lze s jistotou říci, že překlad hraje v současné době důležitou roli v běžných každodenních situacích a umožňuje komunikaci mezi odlišnými kulturami, jeho postavení nebylo vždy stabilní. Translatologie jako věda vzniká až ve 20. století, a je tudíž nezbytné nahlédnout alespoň stručně do tohoto období, ve kterém se utvářely její základy. Stěžejními zdroji v této části budou především knihy z anglosaského prostředí, které výrazně přispěly k teoretizaci oboru. Mezi tyto zdroje patří například kniha britské teoretičky Susan Bassnettové *Translation Studies*, dále sborník amerického teoretika a překladatele Lawrence Venutiho *Translation Studies Reader*, ve kterém nabízí výběr významných teoretických pojednání vznikajících v letech 1900 až 1990, a v neposlední řadě také dílo amerického lingvisty a překladatele Eugena A. Nidy, jehož vědecký přístup měl dalekosáhlý vliv na teorii i praxi překladu. Z českého prostředí jmenujme důležité autory jako je Jiří Levý či Dagmar Knittlová. Dalším významným zdrojem byla, a to nejen v této části práce, také kniha francouzského lingvisty George Mounina *Les Problèmes théoriques de la traduction*, v češtině vydaná pod názvem *Teoretické problémy překladu*.

Druhá část s názvem „Překlad a filosofie“ již bude zaměřena na vztah těchto disciplín. Nejprve však bude zapotřebí krátce nastínit historii filosofie, ve které se utvářely jazykové teorie a které měly později za následek vznik filosofie jazyka. Zájem o jazyk je ve filosofii patrný již od antiky, cílem této kapitoly bude tedy najít moment, ve kterém se filosofie začne zajímat také o překlad, a sledovat jejich společný vývoj. V této části bude významným zdrojem esej „Philosophy and Translation“ překladatele a teoretika australského původu Anthonyho Pyma, který jako jeden z mála překladatelů upozornil na potřebu intenzivnější spolupráce s filosofií v současné translatologii. Vývoj vztahu překladu a filosofie budeme v této části sledovat do konce 1. poloviny 20. století, kdy dochází k systematizaci překladatelských teorií a zároveň se objevují

filosofické teze, které ovlivnily budoucnost teorie i praxe překladu. Cílem této části práce bude zjistit, jakým způsobem tyto teze přispěly k formování translatologie a do jaké míry v ní zůstaly posléze zakořeněny.

Závěrečná část práce bude věnována filosofické tezi Willarda Van Ormana Quina o neurčitosti překladu, která vzbudila zájem především v analytické filosofii, avšak pozornost zaznamenala také v teorii překladu. Úkolem bude popsat, v čem tato teze spočívala a jaký vliv měla na vznikající translatologii. Zajímavou konfrontací bude skutečný překladatelský postup Eugena A. Nidy, který se sice Quinovým experimentem vůbec nezabýval, ale podobnou situaci, kterou Quine využívá k popisu svého experimentu, zažil na vlastní kůži při překládání Bible do nejrůznějších jazyků světa. Hlavními zdroji v této části práce budou především knihy těchto dvou autorů, jejichž teorie měly nepopiratelný vliv v oblasti vědních disciplín, pod které se řadí. Bude zajímavé sledovat, jak se tyto teorie prolínají či odlišují a k jakým závěrům dospívají. Zároveň poslouží jako příklad toho, co se v této době odehrávalo jednak v analytické filosofii, jednak v translatologii, a jak se cesty těchto disciplín dále vyvíjely. Závěrem této části práce bude krátký exkurz do situace ve 2. polovině 20. století, kdy se objevilo několik dalších filosofických tezí o překladu, jejichž autorem je například Quinův následovník Donald Davidson či francouzský filosof Jacques Derrida.

Předkládaná diplomová práce má především odpovědět na otázku, jaké existuje propojení mezi teorií překladu a filosofií a jak se tento vztah měnil v průběhu formování překladatelských teorií. Translatologie jako poměrně mladá vědní disciplína se stále rozvíjí a dovoluji si říci, že v českém prostředí tento vývoj poněkud zaostává. Stále ještě existuje nespočet knih o translatologii, které nebyly do českého jazyka přeloženy. Za velké minus považuji především to, že nebyla přeložena kniha Susan Bassnettové *Translation Studies*, nebo významná díla Eugena A. Nidy, která by našla velké uplatnění v bibliotice (jeho jméno je však v této oblasti samozřejmě známé a jeho teorie hojně využívané). Nicméně lze předpokládat, že zájemci o translatologii si vystačí s anglickými originály.

Nedostatek zdrojů je znatelný především v oblasti, která je pro zodpovězení otázky, tedy jakou úlohu sehrává filosofie a teorie významu v současné translatologii, stěžejní. Za pomoci dostupné literatury, ve většině případů v anglickém znění, se však na následujících stránkách pokusím tuto otázku zodpovědět.

2 PŘEKLAD A LINGVISTIKA

2.1 Definice překladu

Překladem obecně rozumíme proces, ve kterém dochází k písemnému převodu textu z výchozího jazyka (source language) do jazyka cílového (target language). Zásadním předpokladem přitom je to, že význam výpovědi bude co nejvíce podobný originálu a zároveň bude zachována struktura výchozího jazyka tak, aby nedošlo k deformaci přirozené struktury cílového jazyka. Během překladatelského procesu dochází k přenesení informace na základě dekódování znaků výchozího jazyka a jejich převedení do jazyka cílového. Tento proces nezahrnuje pouze překlad *per se*, jeho nedílnou součástí je i analýza výchozího textu (source text) a jeho následná restrukturalizace. Výsledkem překladu je cílový text (target text).¹

Nezúčastněný člověk či laik zpravidla považuje překlad za produkt činnosti a předpokládá tak, že k převodu textu z jednoho jazyka do druhého vystačí znalost cizího jazyka. Ačkoli bývá překlad často součástí výuky cizích jazyků, především v západní tradici, skutečná teorie překladu zasahuje do několika disciplín a vyžaduje mnohem více než jen znalost cizího jazyka. Po celá staletí hledal překlad své pevné postavení, v současnosti však o jeho významu na poli vědy nemůžeme pochybovat. Jako pomezí disciplína sahá teorie překladu nejen do lingvistických odvětví a filologie, ale uplatnění má mimo jiné i v logice a filosofii, slouží zde především jako prostředek k nalezení významu. Dnes, v 21. století, nachází překlad navíc silnou oporu a spolupráci v informačních technologiích.

---

1 Bassnett, S. *Translation Studies*, 2002, str. 11 – 23.

2.2 Vznik translatologie jako vědní disciplíny

Překlad jako činnost je znám lidstvu již po celá staletí. Je přítomen u vzniku písemnictví a napomáhá prolínání různých kultur a jazyků. Je tedy až s podivem, že translatologie jako věda se začíná formovat až ve druhé polovině 20. století a přináší tak zcela nový pohled na překlad a osobu překladatele. Samotná činnost byla vždy chápána pouze v praktické rovině a bylo tedy složité ji vůbec do nějakého vědního oboru zařadit.

Postavení překladatele bylo vždy chápáno podřadně, neboť není autorem textu. I přes to, že zprostředkovává porozumění cizojazyčnému textu, potažmo určité kultury, byl překlad považován za druhořadou aktivitu, která je spíše procesem mechanickým než kreativním a je k němu zapotřebí „pouze“ ovládnutí základů cizího jazyka. A tak jediným kritériem správného překladu byl vždy samotný produkt, nikoli proces.² Je však možné na základě produktu zhodnotit jeho správnost? V 18. století vzniká několik studií, které se tímto tématem zabývají. V roce 1791 je vydána první systematická studie o překladu v anglickém jazyce s názvem *The Principles of Translation* od Alexandera Tytlera, který vyzdvihuje tři základní principy překladu: 1. Překladatel by měl poskytnout úplný přepis myšlenky původního díla, 2. Měl by být zachován styl a způsob psaní originálu, 3. Překlad by měl mít stejný spád jako původní text.³

Počátek 19. století se nesl ve znamení příslibu rozvoje studia překladu. S rostoucím počtem „amatérských“ překladatelů, především z řad britských diplomatů, se však postavení překladatele stávalo opět podřadnějším. Důraz byl kladen spíše na obsah sdělovaného než na zkoumání náležitostí textu. Překladatelé však stále hledají své zařazení na poli vědy nebo umění a budují se subtilní základy teorie překladu. V hodnocení překladatelova postavení v hierarchii vztahu k autorovi textu se objevují dva směry, které přetrvávají do 20. století. Překladatel je buď naprosto podřízen obsahu a stylu výchozího textu

---

2 Tamtéž, str. 12.

3 Tytler, A. F. *Essay on the Principles of Translation*, 1907, str. 9.

a věrně jej reprodukuje, nebo je naopak osvobozen od zodpovědnosti za nekvalitní originál a nahrazuje ho vlastním textem. V důsledku této dichotomie vzniká také dvojí pohled na osobu překladatele, který se udržuje až do 20. století.⁴

Paradoxní však je, že ani s rostoucí vzdělaností a zájmem o antické texty, nevzniká potřeba prozkoumat i samotný proces překladu, který je tradičně přehlížen. Britští a američtí vzdělanci se sice zajímají o původní texty, nicméně většina studentů je monolingvní, a s texty tudíž pracuje jen ve svém rodném jazyce. Teprve až díky práci ruských formalistů a Pražského lingvistického kroužku se v první polovině 20. století budují pevné základy translatologie jako samostatné vědní disciplíny, která je již výrazně lingvisticky orientovaná.⁵

Naproti tomu v anglicky mluvícím světě rozvoj teorie překladu zaostává a důraz je kladen především na sémantiku, význam jednotlivých slov. V roce 1965 tuto teorii představil v rámci překladu skotský lingvista John C. Catford ve své studii s názvem *A Linguistic Theory of Translation*. Tvrdí, že bez teorie významu je překlad nemožný.⁶ Význam se stává ústředním tématem celé západní tradice překladu a odráží se také v samotné lingvistice či filosofii jazyka.

2.3 Překlad – věda nebo umění?

O teorii překladu, dnes tedy nazývané rovněž translatologie, v angličtině *Translation Studies*, se hovoří teprve od konce 70. let 20. století. Do té doby vzniklo několik prací o překladu, které však měly převážně empirický charakter a zobecňovaly pouze překladatelskou zkušenost. V první polovině minulého století se však zkoumání více teoretizovalo a badatelé přistupují k překladu dvěma způsoby – literárně estetickým a jazykovědným způsobem. Obecná teorie

---

4 Bassnett, S. *Translation Studies*, 2002, str. 13.

5 Tamtéž, str. 14 – 15.

6 Catford, J. *A Linguistic Theory of Translation*, 1965, str. 35.

sice vznikala na bázi literární komparatistiky, vývoj však směřoval k potřebám lingvistické analýzy.⁷

Zpočátku však lingvistika nejevila o překlad zájem. Na půdě světových univerzit vznikají na počátku 20. století renomované instituty překladu (např. Ženeva, Turín, Vídeň, Paříž, Lovaň, Heidelberg, Mohuč), ale věnují se mu pouze na úrovni praktické činnosti a teorie je opomíjena. Francouzský teoretik překladu a lingvista Georges Mounin si všímá ve své práci toho, že zatímco veškerá filosofická pojednání o překladové operaci musí nutně obsahovat popis teorie jazyka, jazykověda se překladem jako lingvistickou operací nezabývá. O překladu jako jevu v otázce jazyka se všeobecně mlčí i ve stěžejních jazykovědných dílech. Ferdinand de Saussure, Otto Jespersen, Edward Sapir ani Leonard Bloomfield nevěnují překladu více než pár poznámek, které navíc pouze podporují nějaká jiná stanoviska v jejich výkladu. Mounin dále uvádí, že hesla o překladu a jeho historii jsou v této době dosti opomíjena také v encyklopedických slovnících. Výjimku podle něj tvoří *Grand Larousse encyclopédique*, věnující překladu pár řádku. Výraznější stanovisko poskytuje *Diderotova Encyklopedie*, která obsahuje celý článek o překladu, navíc s četnými odkazy.⁸

Teprve ve 30. letech 20. století vznikají první lingvistické práce orientované na překlad. O pár desítek let později se rýsují dvě linie v pojetí vnímání překladatelské činnosti – literárněvědná a jazykovědná.⁹ Vznikají sice odborné definice překladu, jeho zařazení je však stále střetem názorů. Jedním z návrhů bylo zařadit překlad pod pojem „umění“ a zastával jej například Theodore H. Savory, který rovněž napsal v roce 1957 knihu s názvem *Art of Translation* (tedy *Umění překladu*, stejně jako česká kniha Jiřího Levého). Další možností bylo „řemeslo“, s kterým se ztotožňoval například Eric Jacobsen ve své knize *Translation, A Traditional Craft*, nicméně tento pojem opět zdůrazňoval

7 Kufnerová, Skoumalová (eds.) *Překládání a čeština*, 1994, str. 7.

8 Mounin, G. *Teoretické problémy překladu*, 1999, str. 21 – 22.

9 Kufnerová, Skoumalová (eds.) *Překládání a čeština*, 1994, str. 7.

jakési ponížení statusu překladatele, který by byl navíc podpořen tradičním vnímáním překládání jako amatérské činnosti.¹⁰

Na základě jazykovědné orientace vzniká název lingvistika překladu neboli lingvistická teorie překladu, případně translativní lingvistika. Tato oblast bádání se začíná rozvíjet především v teoretických pracích ve Francii, v Německu, v bývalém Sovětském svazu, V USA, ve Velké Británii a v dalších zemí a přináší bezesporu to nejcennější, co kdy v teorii o překladu vzniklo.¹¹

Dichotomie pojetí teorie překladu se však nadále udržuje. Vznikají jak odborné lingvistické publikace o překladu, tak i empirické práce překladatelů, kteří lingvistické zařazení odmítají. Jako představitele lingvistické linie uvedme především ruského teoretika A. V. Fjodorova a kanadské lingvisty Jean-Paula Vinaye a Jeana Darbelneta. Tito představitelé zdůvodňují zařazení překladu do rámce jazykovědy tím, že je to exaktní věda, která má své techniky a specifické problémy, které vyžadují badatelský lingvistický přístup. Proti tomuto názoru se staví například francouzský překladatel Edmond Cary, který překlad považuje za umění. Podle něj je překlad umělecká činnost, která vyžaduje literární přístup. Básnický překlad zase přístup básnický. Tvrdí, že „abychom mohli překládat básníky, musíme být sami přesvědčivými básníky.“¹² Fjodorov však tyto teze vyloženě nepopírá, nýbrž zdůrazňuje důležitost lingvistiky, která je základem všech překladových operací.¹³ Prolínání literární činnosti a lingvistických znalostí později přiznávají i mnozí čeští badatelé, kteří tvrdí, že tyto znalosti jsou zapotřebí především k lepšímu pochopení textu. Například Jiří Levý sice tíhne k literárněvědné linii, ale uznává, že lingvistický přístup teorii překladu zpřesňuje.¹⁴

---

10 Bassnett, S. *Translation Studies*, 2002, str. 14.

11 Kufnerová, Skoumalová (eds.) *Překládání a čeština*, 1994, str. 7.

12 Cit. Mounin, G. *Teoretické problémy překladu*, 1999, str. , str. 24.

13 Mounin, G. *Teoretické problémy překladu*, 1999, str. 23 – 25.

14 Levý, J. *Umění překladu*, 1998.

Mnozí zastánci literární orientace překladu však často opomíjí různé aspekty jazykovědy, které do teorie překladu bezesporu patří. Například již zmíněný Cary tvrdí, že k překladu je sice nutná znalost jazyků, tím však úloha lingvistiky končí. Podle něj není lingvistika schopná poskytnout žádný další přínos k teorii překladu, čímž se však omezuje pouze na lingvistiku deskriptivní a formalistickou. Jako překladatel nelingvista opomíjí další úrovně lingvistiky (například psycholingvistiku, sociolingvistiku, nebo stylistiku), zabývající se přesně takovými problémy, kterým je překladatel při své práci bezpodmínečně vystaven.¹⁵ V tom tkví jádro sporu literárněvědné a lingvistické orientace. Tedy, že mnohdy zastánci jednotlivých linií opomíjí důležitost vzájemné interference, která je zapotřebí ke správnému překladu. Překlad sice obsahuje nelingvistické prvky, které vycházejí z empirického charakteru a uměleckého nadání překladatele, ale legitimnost či nelegitimnost operace může usnadnit správně aplikovaná lingvistická věda.

K rozdělení přístupů k translatoologii dochází také na základě odborných potřeb a organizačních předpokladů v jednotlivých zemích během 2. poloviny 20. století. Zatímco na Západě vzniká řada odborných škol pro překladatele a tlumočníky, v zemích socialistického bloku jsou to spíše literární organizace, do kterých se překladatelé sdružují.¹⁶ Odtud také plyne umělecký charakter přístupu k překladu socialistických zemí, kdežto na Západě je důraz kladen především na obecnou lingvistiku, pod kterou zde překlad spadá. Monografie o překladu jsou tak kvůli těmto rozdílům orientované jinými směry a v socialistických zemích vycházejí knihy specializující se pouze na umělecký překlad a jeho kritiku. Mezi nejvýznamnější teoretiky překladu v bývalém Československu patří především již zmíněný Jiří Levý, Anton Popovič, Otokar Fisher, či Blahoslav Hečko. Z anglofonních teoretiků jmenujme například Susan Bassnettovou, Eugena Nidu, Lawrence Venutiho.

---

¹⁵ Mounin, G. *Teoretické problémy překladu*, 1999, str. 26.

¹⁶ Levý, J. *Umění překladu*, 1998, str. 19.

2.4 Překlad součástí lingvistiky

Georges Mounin položil stěžejní základy překladatelské teorie pod zastřešující obor jazykovědy již ve své disertační práci na pařížské Sorbonně v roce 1969, která byla později vydaná knižně pod názvem *Les Problèmes théoriques de la traduction*. Jeho dílo vychází z předpokladu, že pro jakoukoli překladatelskou činnost je zapotřebí ovládnutí jazykového nástroje a kultury, která je s ním spojena. Z tohoto důvodu musí být teorie překladu těsně spjata s lingvistikou, která za překlad nepovažuje pouze převod znaků na základě znalosti dvou jazyků, ale bere v potaz rovněž převod určitých systémů myšlení. Základním kamenem lingvistiky je v tomto případě význam, který je podstatou interpretace, a způsob, jakým jej jazyky projevují.

Jako důkaz o tom, že je překlad neodmyslitelnou součástí lingvistiky, uvádí Mounin tři nejméně zpochybnitelné úspěchy lingvistiky, které jsou s překladem spjaty:

1. Překlad je praktická činnost, která se šíří ve všech oblastech. O důležitosti této činnosti svědčí i každoroční přehled *Index Translationum*¹⁷, který od roku 1932 zveřejňuje Institut pro intelektuální spolupráci a od roku 1948 UNESCO. Bylo by paradoxní, kdyby taková činnost setrvala pouze na úrovni řemeslného empirismu.
2. Počítačová technika jako možný překladový nástroj nastoluje jazykové problémy spojené s rozborem překladatelských operací.
3. Překladatelská činnost je v lingvistice vždy implicitně přítomna, neboť popis struktury jednoho jazyka v jiném jazyce nepochybně vyžaduje překladatelské operace, i když někdy skrytě. Stejně tak překlad není

---

¹⁷ Jedná se o databázi mezinárodně přeložených knih. Obsahuje rovněž bibliografické informace o titulech z různých odvětví (literatura, sociální a humanitní vědy, přírodní a exaktní vědy, umění, historie atd.) Databáze je pravidelně aktualizována. Obsahuje žebříčky nejpřekládanějších autorů, děl, nejužívanějších výchozích a cílových jazyků, zemí s nejvíce překlady, nejpřekládanější autor v dané zemi apod. Databáze je přístupná online na internetových stránkách organizace UNESCO.

možný bez znalosti slovní zásoby, morfologických a syntaktických systémů.¹⁸

Jestliže by byla překladatelská činnost zavržena ve jménu jazykovědy, znamenalo by to zpochybnit platnost některých lingvistických teorií. Mounin však navrhuje uznat „nepopiratelný přínos funkční a strukturální lingvistiky na jedné straně a činnosti překladatelů na druhé straně.“¹⁹ Je třeba posoudit, co přesně říká lingvistika a co dělají překladatelé, když překládají.

2.5 Princip překlada

Ve 2. polovině 20. století dochází k vytvoření systematického přístupu k hodnocení překladatelského procesu. Jádrem lingvistického přístupu je to, co mají oba jazyky, které se na překlada podílejí, společného a co je naopak odlišuje. Na základě tohoto srovnávání vznikly také dvě tendence moderní lingvistiky – hledání jazykových univerzálií, tj. jaké prvky mají všechny jazyky společné, a jak tyto specifické rysy formulují u mluvčích jejich vidění světa.²⁰ Benjamin Whorf a Edward Sapir tak se svou hypotézou o tom, že myšlení je určeno jazykem, dospívají mimo jiné až k principu nepřeložitelnosti. Dnes je však tento názor vyvrácen nejen teorií, ale i praxí, neboť by to znamenalo, že lidé by nebyli schopni naučit se dobře žádný cizí jazyk.²¹ Tyto přístupy k překlada však umožňují zjišťovat spíše předpoklady překladatelské práce než samotný proces, který má pro translatologii stěžejní význam.

Větší přínos k překladatelské činnosti jako procesu má tak rozlišení tří typů překlada podle ruského lingvisty Romana Jakobsona:

---

18 Mounin, G. *Teoretické problémy překlada*, 1999, str. 19 – 20.

19 Cit. Mounin, G. *Teoretické problémy překlada*, 1999, str. 20.

20 Levý, J. *Umění překlada*, 1998, str. 25.

21 Knittlová, D. *Teorie překlada*, 1995, str. 118.

1. Vnitrojazykový překlad neboli *přeformulování* – interpretace verbálních znaků jinými prostředky v téže jazyce. Může jít například o zjednodušení či upravení textu tak, aby byl srozumitelnější. Dalším případem je úprava a přizpůsobení historicky staršího textu modernímu čtenáři.
2. Mezijazykový překlad neboli *skutečný překlad* – interpretace verbálních znaků jednoho jazyka prostřednictvím znaků jiného jazyka. Překlad ve vlastním slova smyslu, klasický písemný převod textu z výchozího jazyka do cílového.
3. Mezisémiotický překlad neboli *transmutace (přeměna)* – interpretace verbálních znaků jednoho sémiotického systému pomocí neverbálního znakového systému a naopak. Například výklad obrazu pomocí slov.²²

Jakobson trval na tom, že pouze mezijazykový překlad se dá považovat za opravdový, *skutečný* překlad.²³ Jestliže vezmeme v potaz definici překladu, nemůžeme však s plnou jistotou prohlásit, že výchozí jazyk a cílový jazyk musí být zákonitě odlišný. V každém případě jde o interpretaci, převedení jednoho znakového záznamu do jiného, i za předpokladu, že jde o jeden jazyk. Vytváříme záznam nový a je zapotřebí využít stejné metody interpretace jako při převodu znakového systému do jiného jazyka. Cílem stále zůstává zachování důležité informace a ekvivalence významu.

První lingvisticky zaměřený britský teoretik překladu John C. Catford zkoumá rozdíly mezi jazyky jako systémy a pracuje s větami bez kontextu, čímž se omezuje pouze na kontrastivní lingvistiku.²⁴ Činnost překladatele však postupuje tak, že zkoumá lexikální jednotku výchozího textu v rámci celého syntagmatického kontextu a hledá pro ni vhodný ekvivalent. Analýza ekvivalentů

---

22 Jakobson, R. On Linguistic Aspects of Translation. In: Venuti, L. (ed.). *The Translation Studies Reader*, 2004, str. 139.

23 Tamtéž, str. 139.

24 Catford, J. C. *A Linguistic Theory of Translation*, 1978.

jednotlivých lexikálně-syntagmatických struktur však může být pro překladatele dobrým základem.²⁵

Catford pomocí rozvrstvení jazykového systému rozlišuje dva překladatelské postupy: omezený překlad a totální překlad. Omezený překlad zkoumá překlad pouze v rámci jedné jazykové roviny (např. fonologický, grafologický, lexikální, gramatický překlad), kdežto totální překlad sleduje funkční posuny od jednoho jazyka k druhému, tedy že jazykové roviny výchozího textu jsou nahrazeny rovinami jazyka cílového textu. Totální překlad je tedy obecně chápán jako „opravdový“ překlad. Tím se Catford dostává k názoru, že jednotky výchozího a cílového jazyka nemusejí mít v lingvistickém smyslu stejný význam, ale přesto mohou fungovat v téže situaci a plnit stejnou funkci, tedy nejen významovou, ale také konotační a pragmatickou^{26.27} Tímto tvrzením Catford anticipuje, aniž by o tom věděl, pojem tzv. funkční (dynamické) ekvivalence, s kterým překladatelé pracují i dnes.

Funkční hledisko zkoumá, jaké sdělovací funkce mají jednotlivé jazykové prvky a které sdělovací prostředky v cílovém jazyce mohou plnit stejnou funkci. Především v literárním překladu je podstatné, aby dílo budilo stejný umělecký dojem, i kdyby mělo dojít k použití rozdílných jazykových prostředků.²⁸ Tuto teorii důkladně propracoval významný americký lingvista a překladatel Eugene A. Nida, který zdůrazňuje to, že základním cílem překladu je v první řadě předání obsahové informace. Při překládání by neměl být opomíjen především charakter sdělení, záměr autora a typ adresátů. Tvrdí, že překlad by měl být orientovaný na ekvivalentní reakci adresáta, vyhovět potřebám cílového jazyka a kultury, kontextu sdělení.²⁹ Nida předvedl praktické využití této koncepce především na překladech Bible.

---

25 Kufnerová, Skoumalová (eds.) *Překládání a čeština*, 1994, str. 11.

26 Konotační funkce je daná stylistickým a expresivním zabarvením jazykového výrazu; pragmatická neboli zkušenostní funkce je dána vztahem mezi jazykovým výrazem a účastníky komunikativního aktu. Zdroj: Knittlová, D. *Teorie překladu*, 1995, str. 5.

27 Catford, J. *A Linguistic Theory of Translation*, 1965, str. 22 – 24.

28 Levý, J. *Umění překladu*, 1998, str. 26.

29 Nida, E. A., Taber, C. R. *The Theory and Practice of Translation*, 1982, str. 12 – 13.

Vedle funkční ekvivalence se objevuje i pragmatický aspekt překladu, kterým se zabývali zejména představitelé tzv. lipské školy (A. Neubert, G. Jäger, O. Kade). Pragmalingvistika vzniká jako reakce na dosavadní teorie jazyka, které neberou v úvahu mimojazykové jevy, které však hrají v dorozumívání významnou úlohu, ačkoli nejsou součástí vlastního systému jazyka.³⁰ Překlad jako způsob komunikace, ve které dochází ke změně adresáta, předpokládá zachování pragmatiky textu. Hledá ekvivalentní způsob, kterým by se vyjádřil vztah mezi mluvčím a adresátem, zohledňuje charakter výpovědi, motivy pro komunikaci, sociální prostředí, ale také specifickou stylistiku textu. Pragmaticky ekvivalentní překlad přizpůsobuje daná pragmatická pravidla výchozího jazyka cílovému jazyku. Tento postup označují pragmatičtí teoretikové jako pragmatická rekonstrukce.³¹

Pro současnou teorii překladu je však nejpřínosnější holistický princip překladu, který zohledňuje text jako celek, k jehož pochopení nestačí jen analýza jednotlivých částí. Tento integrovaný přístup rozšířil pole působnosti překladu i mezi jiné disciplíny, které jsou s moderní teorií překladu neodmyslitelně spjaty. Od 70. letech tak teorie překladu počítá rovněž se sociolingvistikou, teorií řečových aktů, etnologií, psycholingvistikou a značné zásluhy má také rozvoj textové lingvistiky.³²

Textová lingvistika je založena na tvrzení, že za základní jednotku jazyka je třeba považovat text. Základním pilířem tohoto závěru je argument, že slova či věty bez kontextu mohou být málo či zcela nesrozumitelné.³³ Toto stanovisko představuje rovněž důležitý posun pro teorii překladu, neboť klade důraz především na pochopení kontextu. Kromě textu samotného se zajímá také o vztah jeho autora a adresáta, čímž se z překladu stává mezioborová disciplína přesahující jazykové a kulturní hranice. Díky těmto aspektům vzniká

---

30 Černý, J. *Úvod do studia jazyka*, 2008, str. 209.

31 Knittlová, D. *Teorie překladu*, 1995, str. 7.

32 Tamtéž, str. 119.

33 Černý, J. *Úvod do studia jazyka*, 2008, str. 211 – 212.

interdisciplinární obor, jehož předmětem zájmu není jen produkt, ale stává se jím především samotný proces překladu.

2.6 Moderní translatologie

Translatologie jako mezioborová disciplína se stále vyvíjí a koreluje s různými vědními oblastmi. Povaha překladatelských operací není tak jednoznačná, aby byly analyzovány pouze na úrovni lingvistické a literárněvědné metodologie. Na překladatelském procesu se podílejí přístupy především z oblastí teorie komunikace, sémiotiky, psychologie a kulturní antropologie.³⁴

Teorie komunikace zkoumá dílo z hlediska meziliterárního a mezikulturního kontextu, přičemž nutné během překladatelských postupů je porovnávat estetické normy výchozího jazyka a cílového jazyka. „Překlad je tedy sledován jako komunikační proces, tj. dekodování a překódování informace, jejímž nositelem je jazyk jako přirozený systém.“³⁵

Komunikační proces díla ve výchozím jazyce v původním kulturním prostředí lze jednoduše znázornit následujícím způsobem (A = author; T = text; R = reader):

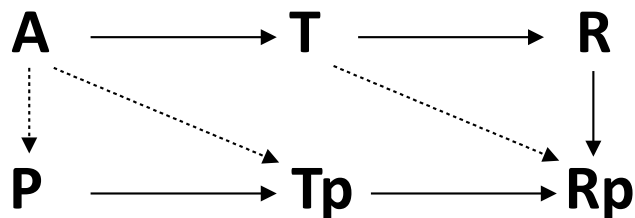

V druhém případě se schéma rozšiřuje o postavu překladatele (P) a různorodé vztahy, které vznikají v novém kulturním prostředí cílového jazyka. Vztah (A) a (P) značí případné konzultace překladatele s autorem, (A) a (Tp) ojedinělé případy, kdy autor a překladatel splývají v jedné osobě, případně kdy autor textu překlad schvaluje, (T) a (Rp) jsou případy, kdy je čtenář obeznámen rovněž s originálním textem.³⁶

³⁴ Kufnerová, Z. *Čtení o překládání*, 1994, str. 8.

³⁵ Cit. Kufnerová, Z. *Tamtéž*, str. 8.

³⁶ Zdroj schémat a komentářů: Kufnerová, Z. *Tamtéž*, str. 8.

Sémiotika, nauka o znakových systémech, tvoří neoddělitelnou součást teorie překladu. Její podsložky, sémantika, syntaktika a již zmíněná pragmatika, jsou neodmyslitelně spjaty s extralingvistickým kontextem, jež musí překladatel zohlednit při své práci. Překladatelský proces vychází z předpokladu pochopení syntaktických struktur a přisouzení patřičného významu lexikálním jednotkám. Sémiotika mimo jiné sleduje faktor času, který je důležitý především při zachování literární informace díla vzniklého v minulosti a jeho dopad na současného čtenáře, a rovněž faktor prostoru, který vymezuje opozici dvou kulturních systémů.³⁷

Psychologie, potažmo psycholingvistika, analyzuje vztahy mezi autorem textu a jeho adresátem. Úkolem překladatele je vžít se do obou těchto rolí a zprostředkovat nejen účel autorova sdělení, ale rovněž se ztotožnit s postavou čtenáře, který je koncovým článkem v tomto procesu. Zachování celkového dojmu z díla a jeho funkcí jsou důležité předpoklady pro vznik kvalitního překladu.

Překladatel se často potýká s přeložitelností či nepřeložitelností jednotlivých částí díla v závislosti na rozdílu kultur. Rozdílností kultur se zabývá kulturní antropologie. Jedním z představitelů této disciplíny byl na počátku 20. století britský antropolog polského původu Bronislaw Malinowski, který hledal způsob, jak interpretovat melanézskou kulturu britskému čtenáři. Prvním způsobem je překlad volný, který je sice srozumitelný, ale podle Malinowského nepřinese dostatečně přesné přiblížení kultury. Druhým způsobem je překlad doslovný, který však může být nesrozumitelný. Jako jediný vhodný způsob

³⁷ Tamtéž, str. 8 – 9.

překladu se Malinowskému jeví překlad s komentářem, který by bral v úvahu situační kontext zahrnující celkovou kulturu výchozího jazyka.³⁸ V literárním překladu je komentář často nepřijatelný, až obtěžující, v odborné literatuře se s ním však setkáváme často. Otázkou nepřeložitelnosti se zabýval rovněž Roman Jakobson, který tvrdí, že ačkoli se některá slova nebo předměty, které slova představují, v naší kultuře neobjevují, jsme schopni je nějakým způsobem popsat.³⁹ V praxi to dokazuje i Eugene A. Nida, který svou prací výrazně přispěl k překladům Bible tak, aby byla srozumitelná co nejširšímu počtu lidí z různorodých kulturních prostředí.

Nutno ještě zmínit sociolingvistiku, která zkoumá jazyk s přihlédnutím k vývoji a uspořádání lidské společnosti. V překladu jsou poznatky této disciplíny důležité především proto, že se zaměřují na roli jazyka v životě společnosti a překlad představuje užitečný objekt. Překladatel funguje jako prostředník, který v sociálním prostředí cílového jazyka zprostředkovává čtenáři významy z odlišného společenského zázemí. V případě, že není překladatel dostatečně obeznámen s kulturou výchozího jazyka, může dojít k dezinterpretaci jazykových prostředků a tím pádem i k nesprávně provedenému překladu. Překladatel musí umět poznat, jak určitá kultura vyjadřuje například ironii, vtip, a zároveň poznat odkaz na specifické zvyklosti dané kultury a historické souvislosti.⁴⁰

2.7 Význam translatologie

Moderní translatologie je založena na rozličných přístupech k překladu, především na vzájemných vztazích jednotlivých disciplín a podoborů lingvistiky a jejich relevanci v kontextu příslušného textu, situace a kultury. Nejdůležitější lingvistické pojmy, které teorie překladu zahrnuje, jsou význam, ekvivalence, posun významu, účel textu a jeho analýza, registr a diskurz, který je zkoumán

38 Knittlová, D. *Teorie překladu*, 1995, str. 118.

39 Jakobson, R., On Linguistic Aspects of Translation. In: Venuti, L. (ed.) *The Translation Studies Reader*, 2004, str. 138.

40 Knittlová, D. *Teorie překladu*, 1995, str. 122.

v rámci kontextu strukturální a funkční lingvistiky, sémantiky, pragmatiky, korespondence, sociolingvistiky a stylistiky. Vědecký přístup, jehož představitelem je především Eugene A. Nida, začleňuje kromě lingvistiky také filologii a sémiotiku.

Potřeba definovat překladatelské postupy a procesy vzniká jako reakce na problémy, které v překladatelské praxi vystávají. Teorie překladu vznikla proto, aby jednotlivé problémy identifikovala a pojmenovala, za druhé, aby poukázala na faktory, které během překladu musí být zohledněny, za třetí, aby popsala všechny možné překladatelské postupy, a nakonec, aby doporučila nejvhodnější postup pro dosažení adekvátního překladu.⁴¹ V současné době tedy teorie zkoumá spíše překladatelské postupy. V moderní anglosaské literatuře se objevuje jednotná fronta, která analyzuje překlad z hlediska makro-přístupu a mikro-přístupu. Makro-přístup se zaměřuje na kulturní zázemí, historické a lokální zasazení, literární narážky, reálie, vztah autora k tématu a k publiku, typ publika, typ textu a jeho funkce a teprve poté nastupuje fáze detailního rozhodování. Mikro-přístup si všímá konkrétních detailů, gramatických struktur a jejich lexikální náplně a dochází k budování definitivního cílového textu.⁴²

Cílem studie o překladu není naučit překladatele překládat, ale umožňuje racionálně zvolit postup a závěrečné řešení. Teorie rovněž nesestavuje seznam norem a pravidel, díky kterým vznikne dokonalý překlad, ale měla by pomoci pochopit procesy, ke kterým během překládání dochází a na jejich základě analyzovat text. Zvláště pokud teorii překladu chápeme jako větev aplikované lingvistiky, mělo by být její neoddělitelnou součástí překladatelský proces teoreticky popsat a vysvětlit. A jestliže se teorie opírá i o konkrétní realizace, je její opodstatněný přínos rovněž v tom, že doplňuje konfrontační sémantické a stylistické analýzy a pomáhá tak rozvíjet lingvistické charakteristiky jazyků, zdokonalovat překladové slovníky a objektivně zhodnotit kvalitu překladu.⁴³

---

41 Newmark, P. *A Textbook of Translation*, 1988, str. 9.

42 Knittlová, D. *K teorii i praxi překladu*, 2000, str. 21.

43 Tamtéž, str. 192.

Závěrem tohoto oddílu ještě uvedme několik aspektů, které ovlivnily rozvoj moderní teorie překladu a jsou s ním dnes již neodmyslitelně spjaty. Představují jednak důležitost překladu jako vědní disciplíny, ale také důvody proč jej podrobněji zkoumat. V roce 1988 shrnul tyto aspekty anglický teoretik překladu Peter Newmark ve své knize *A Textbook of Translation*:

1. Určujícím kritériem je adresát, důraz je kladen na srozumitelnost a adekvátně zvolený registr.
2. Různorodost témat. Nepřekládají se jen texty z oblasti náboženství, literatury a vědy, ale zájem je o veškerý psaný projev (především témata z oblasti technologie, obchodu, aktuálního dění, apod.).
3. Pestrost forem textu – od knih po novinové články, smlouvy, úmluvy, zákony, vyhlášky, návody, reklamy, recepty, dopisy, hlášení, obchodní formuláře, dokumenty, apod.
4. Standardizace terminologie.
5. Vznikají překladatelské týmy; důraz je kladen rovněž na postavu korektora.
6. Vznik překladatelských oborů na univerzitách.
7. Pomocí překladu se šíří nové poznatky, dochází k prolínání kultur a porozumění mezi skupinami a národy.⁴⁴

---

44 Newmark, P. *A Textbook of Translation*, 1988, str. 9 – 10.

3 PŘEKLAD A FILOSOFIE

3.1 Lingvistika a filosofie

Jazyk, především jeho původ, podstata, vlastnosti, vliv jazyka na naše myšlení, ale také jazyk jako prostředek sloužící k poznání světa, to jsou témata, kterým se určitým způsobem věnovaly filosofické směry každého období. Ve starověku byla pozornost věnována hlavně otázkám o původu jazyka nebo vztahu mezi slovním tvarem a jeho významem. Pro středověk měl zásadní význam spor o univerzálie, který se týkal vztahu mezi jazykem a myšlením, a navazoval na obdobný spor existující již v antice mezi Platónem a Aristotelem. Na jedné straně stojí realisté, kteří do určité míry zastávají Platónův názor, že obecniny (ideje) existují reálně před jednotlivými předměty, mimo tento svět. Na straně druhé ožívá Aristotelův názor v podobě nominalistů, kteří naopak tvrdí, že reálně existují pouze jednotlivé předměty s individuálními vlastnostmi, zatímco obecné pojmy jsou pouze společný název (nomen), označující množinu jednotlivin, a vyskytují se v našem rozumu.⁴⁵

Jakýsi kompromis mezi těmito dvěma směry učinil Pierre Abélard, podle něhož neexistují univerzálie před jednotlivými věcmi, jak tvrdí realisté, ani po nich, jak říkají nominalisté, nýbrž se nacházejí ve věcech samotných. „ (...) obecnému pojmu odpovídá v jednotlivých věcech, které jsou pod ním zahrnuty, také reálná stejnost bytnosti (esence); lidé se *jmenují* lidé nejen na základě určitých společenských znaků, nýbrž pojmu člověka odpovídá stejná skutečnost obecně lidského, která existuje ve všech lidech. Ovšem toto obecné se vyskytuje jen v jednotlivých lidech, nikoli mimo ně.“⁴⁶ Abélardův názor je významný především z hlediska toho, že poprvé dochází ke spojení teorie poznání se sémantikou. Univerzálie jsou jednak významy, které se projevují v řeči, a také pojmy, vznikající v průběhu myšlení. Tímto se však problematika

⁴⁵ Störig, H., J. *Malé dějiny filosofie*, 2007, str. 181.

⁴⁶ Cit. Störig, H., J. *Tamtéž*, str. 185 – 186.

univerzálií neuzavírá a rozdělení postojů je patrné dodnes. Nominalistická tendence je typická především pro analytickou filosofii 20. století a logický pozitivismus, kde problém představuje samotný jazyk a jakým způsobem je užíván.

Novověcí myslitelé obrátili svou pozornost k jazyku v takové míře, že tím předznamenalí zásadní otázky filosofie jazyka. Francis Bacon, zakladatel anglického empirismu, hovoří ve svém díle *Nové Organon* o překážkách, tzv. „idolech“, které brzdí správné myšlení. Za zmínku v souvislosti s jazykem stojí především „idola fori“ (trhu) spojená s lidskou řečí a prázdnými slovy, které omezují komunikaci a nazírání na skutečnost. Amos Komenský uvažuje o nutnosti sestrojiti umělý jazyk. Následovníci Descartova racionalismu hledají v gramatických pravidlech obdobu zákonů logického myšlení. Za klasika filosofie jazyka tohoto období je však považován John Locke, který na konci 17. století píše *Esej o lidském dorozumívání*, ve které se věnuje charakteru idejí, vztahem slov k idejím a věcem, ale rozpracovává také vlastní teorie týkající se otázky významu. V období romantismu již není jazyk pouze nástrojem logického myšlení, ale vztahuje se i k citovým procesům nebo kulturní činnosti. Významný vliv má například dílo Wilhelma von Humboldta, který hluboce ovlivnil nejen své současníky, ale také mnohé následovníky ve formě tzv. neohumboldtismu. Rysem tohoto směru se stala jeho teze o tom, že každý jazyk obsahuje specifický odraz světa a skutečnost chápeme prostřednictvím jazyka.⁴⁷

Lidská řeč, jazyk a myšlení byly v pozornosti lidí odnepaměti jako jedna z hlavních složek duševního života člověka. Konkrétní teorie v rámci lingvistiky o vlivu jazyka na myšlení však vznikaly až na začátku 20. století. V této době se lingvistika jako pomezí disciplína stává součástí vědních oborů, které s jazykem pracují. Jazyk představuje významný aspekt, který umožňuje bližší zkoumání dané kultury. Zabývá se jím například etnolingvistika a zkoumá především tzv. primitivní jazyky a jejich vliv na myšlení a kulturu. Základní teze formulovali

---

47 Černý, J. *Dějiny lingvistiky*, 1996, str. 440 – 447.

američtí lingvisté a antropologové, zejména Franz Boas, Edward Sapir a Benjamin Lee Whorf, kteří tvrdili, že mateřský jazyk má zásadní význam pro naše chápání. Tato teorie je označována jako „jazykový relativismus“, známá rovněž jako „Sapir-Whorfova hypotéza“. Za předchůdce této teorie je považován Franz Boas, který poukázal na to, že existují rozdíly mezi vyjadřováním téhož obsahu v evropských jazycích a v některých indiánských jazycích. Odlišný jazyk a odlišné kulturní zázemí tak ovlivňuje i náš způsob pohledu na svět a jeho vnímání.⁴⁸

V evropské lingvistice, filosofii jazyka a sémantice nacházíme několik starších teorií, které se jazykovému relativismu přibližují. Již v 18. století se spojením mezi jazykem a myšlením zabýval německý myslitel Johann Gottfried Herder, který hovořil o jazyku jako o výrazu národní mentality. Jeho práce a myšlenky měly značný přínos pro filosofii a lingvistiku, ale jak uvidíme dále, rovněž pro teorii překladu. Také Humboldtovy teze o jazyku, který „vytváří“ obraz světa, ovlivnily nejen překlad, ale i novopozitivistický směr filosofie jazyka.⁴⁹

Jestliže bychom připustili, že každý jazyk je podmíněn kulturou, ve které existuje, do takové míry, že není možné jedno tvrzení jiným jazykem totožně vyjádřit, znamenalo by to, že skutečný překlad je nemožný. Nejen filosofie, ale také teorie překladu se potýká s otázkou tzv. *přeložitelnosti*. Důsledkem této problematiky tak dochází k prolínání teorie překladu a filosofie jazyka. Vlivné osobnosti filosofie, literární kritiky a lingvistiky řeší, zdali překlad dokáže překonat rozdíly, které jsou spjaty s rozdílností jazyků a kultur a zdali je překlad vůbec možný. Dle Georga Steinera se ve filosofii jazyka v první řadě objevují dva protipólné názory, které buď jazyk v rámci dvou kultur považují za proveditelný, nebo naopak nikoliv.

---

48 Černý, J. *Dějiny lingvistiky*, 1996, str. 403 – 404.

49 Tamtéž, str. 404.

Podle prvního názoru se lidská řeč odlišuje pouze na povrchu, což znamená, že vnitřní struktura jazyka je univerzální a pro všechny společná. Překlad je tedy možný, neboť stačí překonat vnějškové rozdíly dvou jazyků a objevit tak analogické principy, které jsou pro ně v nejhlubší rovině společné. Tento přístup je těsně spjat s univerzalistickým stanoviskem o tom, že všechny jazyky pocházejí ze stejného prvotního prajazyka.⁵⁰

Druhý názor, tzv. „monadistický“, naopak univerzalistickou myšlenku odmítá. Je založen na tvrzení, že ačkoli existují určité univerzální hloubkové struktury, jejich povaha je tak obecná a abstraktní, že ji nelze uchopit. Dále tvrdí, že dějiny vývoje jazyka jsou spletité, řeč je ovlivněna různorodým hospodářským a společenským působením a nese s sebou spoustu překážek. Proto může být universalistický model jazyka zavádějící a nedá se jednoznačně aplikovat na odlišný způsob uvažování jednotlivých kultur. Podle této teze je skutečný překlad nemožný. „To, co bývá považováno za překlad, je konvence založená na přibližných analogiích, hrubě načrtnutá podobnost, kterou lze ještě připustit, mají-li dotyčné dva jazyky či kultury příbuzný původ, je ale naprosto scestná, jde-li o vzdálené řeči a velmi odlišné způsoby vnímání.“⁵¹

3.2 Místo překladu ve filosofii

I když neexistuje žádná přímá interakce teorie překladu a filosofie, vzájemná provázanost je zřejmá. Překlad řeší složité otázky týkající se jazykových rozdílů mezi jednotlivými kulturami a hledá vhodná slova, kterými by adekvátním způsobem vyjádřil význam v cílovém jazyce. Tyto otázky jsou v některých případech mnohem hlubšího rázu, než aby si překladatel vystačil se svými lingvistickými znalostmi, tudíž by měly být spíše předmětem filosofie. V současnosti však společná řeč teorie překladu a filosofie utichá a disciplíny koexistují vedle sebe, než aby spolupracovaly. Teorie překladu opustila od snah

---

50 Steiner, G. *Po Babelu, otázky jazyka a překladu*, 2010, str. 81.

51 Cit. Steiner, G. Tamtéž, str. 81.

zapojit filosofii do svého odvětví, přesto však sama filosofie poskytuje neopomenutelnou službu. Filosofie je závislá na praktických výsledcích překladu, které umožňují zpřístupnění cizojazyčných textů. A jsou to často právě filosofické texty, které činí překladu problémy v souvislosti s hledáním vhodných ekvivalentů v cílovém jazyce, které v něm v některých případech ani neexistují.

Lisa Foranová z University College Dublin se ve své doktorské práci *Jacques Derrida, translation and the Other* věnovala Derridově filosofii a překladu⁵², což ji přimělo k zamyšlení, zda filosofie sama o sobě není určitým způsobem druh překladu. Jako rodilá mluvčí si uvědomuje především obtížnosti, které jsou spojené s překlady filosofických textů do angličtiny. Anglický jazyk se dodnes potýká s problematikou přeložitelnosti slov jako „*différance*“, „*Geist*“, nebo „*Dasein*“. Překlad v takovém případě musí výrazy buď zanechat v originálním znění a objasnit vysvětlením, či vymyslet slova nová. V angličtině však dochází spíše k přejímání. Foranová se tedy ptá, do jaké míry překlad upravuje a přepracovává filosofická pojednání a do jaké míry zachovává původní význam. Vztah filosofie a překladu byl v souvislosti s prací Foranové probírán na konferenci v Dublinu v roce 2010, kterého se účastnili jak filosofové, tak překladatelé. Záznam z konference vyšel poté knižně jako sborník příspěvků editovaný Foranovou pod názvem *Translation and Philosophy*.⁵³ Ačkoli tato publikace není zatím příliš dostupná, znamená velký krok pro rozvoj dialogu mezi filosofii a teorií překladu.

Filosofie tedy využívá překlad jednak jako nástroj k zpřístupnění informací obsažených v cizojazyčných textech, a zároveň se jeho teorií zabývá v souvislosti s otázkou významu. Především ve filosofii jazyka slouží překlad jako opora, jehož prostřednictvím by bylo možné vysvětlit smysluplnost jazyka. Mnozí představitelé filosofie jazyka se překladem zabývají hlouběji a usilují o objasnění

---

52 Lisa Foran, University College Dublin [online]. © 2013 [Cit. 2013-06-03]. Dostupné z: <http://ucd-ie.academia.edu/LisaForan>

53 Foran, L. (ed.). *Translation and Philosophy* (Extract PDF) [online]. © 2013 [Cit. 2013-06-03]. Dostupné z: <http://www.peterlang.com/index.cfm?event=cmp.ccc.seitenstruktur.detailseiten&seitentyp=produkt&pk=64405&concordeid=430794>

otázek souvisejících s přeložitelností. Zůstávají však pouze na úrovni teorie, která je v praxi překladu mnohdy nevyužitelná. Naopak translologie hledá způsob, jak dosáhnout patřičného výsledku i v praxi a zájem o filosofii je v tomto ohledu z výše zmíněných důvodů velmi silný.

Anthony Pym, profesor translologie na Univerzitě Rovira i Virgiliho ve Španělsku a prezident Evropské translologické společnosti (EST: European Society for Translation Studies), který se věnuje interkulturní komunikaci⁵⁴, jako jeden z profesionálních překladatelů a teoretiků překladu usiluje o využití filosofie v translologii. Ve své eseji *Philosophy and Translation* popisuje evoluci vztahu filosofie a překladu, která směřuje ke vzájemnému odtržení. O tom, že by tento vztah měl i nadále setrvat, svědčí tři důvody, které tyto disciplíny spojují:

1. Filozofové různého zaměření využívají překlad jako případovou studii nebo jako metaforu pro záležitosti mnohem obecnějšího rázu.
2. Představitelé teorie i praxe překladu se odvolávají na filosofický diskurz, který by podpořil jejich myšlenky.
3. Filozofové, učenci a překladatelé se vyjadřují k překladům, které se týkají filosofických otázek.⁵⁵

Pym dále uvádí, že v západní filosofii nenalezneme žádné tradiční pojednání o překladu. Filosofické slovníky a encyklopedie postrádají termín „překlad“. Řecká filosofie se otázkami překladu nikdy nezabývala, neboť byla ovlivněna etnocentrismem, který považoval řecký jazyk za výlučný a ostatními jazyky opovrhoval. Samotný překlad tak neměl ve filosofickém diskurzu žádné uplatnění. Tato tradice se určitým způsobem promítla i do římské kultury a přetrvávala až do středověku. Ačkoli se ve středověku rozvíjelo silné

---

54 Anthony Pym, Universitat Rovira i Virgili [online]. © 2013 [Cit. 2013-15-01]. Dostupné z: <http://urv.academia.edu/PymAnthony>

55 Pym, A. *Philosophy and Translation*. In: Kuhlman and Littau (eds.) *A companion to Translation Studies*, 2007, str. 24.

překladatelské zázemí, zabývali se jím pouze spisovatelé a básníci a nevznikala o něm žádná teoretická ani filosofická pojednání.⁵⁶

Paradoxně se dá však říci, že kořeny evropské kultury jsou založeny na překladech. Na jedné straně to jsou překlady řeckých filosofických textů, na straně druhé stojí nespočet překladů Bible z původních do národních jazyků. Jak již bylo zmíněno dříve, překlad byl však chápán jako něco méněcenného. V některých případech tak docházelo k popírání překladu a přeložené texty byly vydávány za originály. Jakmile vznikl přeložený text, originál byl mnohdy zničen. Překlad byl utajován, a tudíž nebylo nutné jej teoretizovat. Objevuje se však i opačná situace, kdy autor vydává originální text za překlad, aby nepobuřoval novými názory a myšlenkami. Pym uvádí, že tento fakt by vysvětloval podezřele vysoký počet filosofických překladů, ke kterým nebyly nalezeny originální texty.⁵⁷ I tyto okolnosti by mohly být příčinou toho, že se filosofický diskurz otázkou překlada tradičně vyhýbal.

Jako další důvod uvádí Pym okolnosti, které znemožnily vývoj a zájem o překlad ve středověku. V této době dominovala teologická hierarchie jazyků, která určovala směr jejich využití. Na vrcholu pomyslné pyramidy se nacházely tzv. jazyky božského zjevení (hebrejšтина, řečtina, arabština, v některých případech i sanskrt), pod nimi stála latina, která sloužila jako mediační jazyk, dále byly umístěny lidové jazyky, které disponovaly psanou podobou (například angličtina, francouzština nebo němčina) a na úplném dně tohoto rozvrstvení se nacházela jednotlivá nářečí. Jelikož většina překladů probíhala z nadřazených jazyků do těch podřadnějších, byl i překlad chápán jako podřadná činnost, a nebylo tedy podstatné se jím hlouběji zabývat, případně jej řešit z pozice filosofického diskurzu.⁵⁸

---

56 Tamtéž, str. 25.

57 Tamtéž, str. 25 – 26.

58 Tamtéž, str. 26.

Zlom nastává v 15. století, tedy v době, kdy se v Itálii rodí renesance a humanismus. Lokální mluvené jazyky nabývají respekt a překlad již není považován za nedůstojný. Italský humanista, historik a státník Leonardo Bruni se úspěšně zasazuje o to, aby byly překlady vytrženy. Evropské země hledají vlastní identitu a s touhou po národním smýšlení roste i touha po národním jazyku.⁵⁹ Díky tomu vzniká nespočet překladů, prostřednictvím nichž se jazyky jednotlivých zemí formují a země osamostatňují. Značný význam pro teorii překladu má především německý romantismus, který vzkvétá na přelomu 18. a 19. století.

Teprve ve 2. polovině 18. století se Německo zotavuje z následků třicetileté války, která jej rozdrobila na malé, bezvýznamné státy. Pod pruským vedením dochází ke sjednocení a Německo usiluje o revitalizaci národní identity prostřednictvím společného jazyka a lidové slovesnosti. „Německy hovořící populace se (...) etnocentricky vymezily jako společenství, které je teoreticky spřízněno svým původem, prakticky jednotným jazykem: to poskytlo hnací ideu budování německého státu.“⁶⁰

Němečtí filosofové, politikové a intelektuálové hledají důkazy o národní minulosti, která by se rovnala francouzskému klasicismu a antickému kulturnímu dědictví.⁶¹ Jako pojící prvek má značnou úlohu jazyk, který se vyvíjí mimo jiné na základě překladů. Nový pojmový a metodologický rámec vnášejí do teorie překladu především myslitelé Johann Gottfried Herder, Friedrich Schleiermacher a Wilhelm von Humboldt. Jejich filologické a filosofické zázemí nabývá nečekaný rozměr, který následně ovlivní celou řadu dalších učenců filosofických a lingvistických směrů. Vývoj moderní němčiny je pevně spjat s překladem Lutherovy Bible, Vossovým Homérem a s překlady Shakespearových děl. Teorie překladu získává v tomto období nebyvalou autoritu a filosofické jádro.⁶²

---

59 Tamtéž, str. 26.

60 Cit. Budil, I. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*, 2003, str. 101.

61 Černý, J. *Dějiny lingvistiky*, 1996, str. 92.

62 Steiner, G. *Po Babelu, otázky jazyka a překladu*, 2010, str. 238.

Někteří myslitelé zastávají názor, že kořeny vzniku filosofie jazyka sahají až do období německého romantismu. Eugenio Coseriu, německý lingvista rumunského původu, hovoří ve své knize *Zu Hegels Semantik* o tom, že na počátku klasické německé filosofie jazyka stojí Herder, jehož myšlenky, ať už přímo nebo nepřímo, inspirovaly jeho následovníky. Johann Gottlieb Fichte, Friedrich a jeho bratr August Wilhelm von Schlegel, Friedrich Schleiermacher, Friedrich Schelling, Georg Wilhelm Friedrich Hegel a Wilhelm von Humboldt, všichni tito učenci dále rozpracovávali témata, kterými se Herder již dříve ve svých pracích zabýval. Tito autoři témata hlouběji popsali a podložili, Coseriu však tvrdí, že základy jejich myšlenek nalezneme v Herderově díle.⁶³

Stejný názor jako Coseriu zastává i Michael N. Forster, profesor na Univerzitě v Chicagu, který se primárně zabývá německou filosofií.⁶⁴ Ve své knize *After Herder, Philosophy of Language in German Tradition* se věnuje německým myslitelům, jejichž myšlenky považuje za opravdový začátek moderní filosofie jazyka. Na konci 18. století se přístup k filosofii jazyka, teorii interpretace a teorii překladu zásadně proměňuje. Vychází ze tří principů, které následně ovlivňují jejich směr a vývoj: (1) myšlení je v zásadě závislé na jazyku a ohraničené jazykem; (2) význam slov je odvozen z jejich užití a jako (3) uvádí Forster kvazi-empirický princip, podle něhož je význam v zásadě závislý na odpovídajícím percepčním nebo emočním počítku. Ačkoli je význam spjat s určitým počítkem, obsahuje i jakýsi metaforický přesah, proto je tento princip označován jako kvazi-empirický.⁶⁵

Učení německých filosofů tohoto období je v oblasti jazyka nesmírně přínosné z toho důvodu, že většina z nich měla úžasné znalosti nejen své mateřštiny a jiných moderních evropských jazyků, ale ovládali také jazyky antické (latinu, řečtinu, hebrejštinu, sanskrt) a v některých případech i kulturně vzdálené

---

63 Forster, M. *After Herder, Philosophy of Language in German Tradition*, 2010, str. 1.

64 Michael Forster, University of Chicago [online]. © 2013 [Cit. 2013-04-02]. Dostupné z: <http://philosophy.uchicago.edu/faculty/forster.html>

65 Forster, M. *After Herder, Philosophy of Language in German Tradition*, 2010, str. 2.

živé jazyky (například Humboldt ovládal jávský jazyk kawi). Jejich znalosti nebyly pouze teoretické, tito filosofové měli rovněž praktické zkušenosti s interpretací a překladem různých tehdejších i historických textů z rozličných kulturních zázemí. Kromě obecných otázek jazyka se zajímali také o řeč zvířat, zabývali se kulturními a historickými souvislostmi, výtvarným uměním, sochařstvím a hudbou.⁶⁶

3.3 Johann Gottfried Herder

Michael N. Forster se ve svých publikacích obšírně věnuje Herderově filosofii, kterou považuje za stěžejní především proto, že z ní vycházeli významní představitelé různých filosofických směrů. Herder je ale často spíše opomíjen. Podle Forstera nebyly Herderovy myšlenky v primární, ani v sekundární literatuře souhrnně prezentovány, a tak jsou mylně každá zvlášť připisovány jeho následovníkům. Zásluha za průlomové koncepce ve filosofii jazyka je přisuzována Hamannovi a rozvoj teorie interpretace a překladu Schleiermacherovi. Tito myslitelé samozřejmě přispěli k dalšímu vývoji, čerpali však z podrobně propracovaných Herderových tezí, které následně ovlivnily německou tradici překladatelství.⁶⁷

Jako představitel německého romantismu a nacionálního hnutí byl Herder zastáncem názoru, že v jazyku tkví jedinečnost národa a je rovněž prvkem, který utváří jeho identitu. Herder svými názory na jazyk anticipuje jazykový relativismus. Tvrdí, že jazyk formuje náš pohled na svět a naše vnímání. Jako jedinečný se Herderovi jevil zejména německý jazyk, který na přelomu 18. a 19. století zažíval svůj rozkvět. George Steiner ve své knize zmiňuje Herderovy názory na německý jazyk ze spisu *Fragmente über die neuere deutsche Literatur*, kde uvádí, že jazyk by se měl překládání vyvarovat, protože jej oslabuje. Nepřekládaný jazyk si uchovává svou životodárnou nevinnost a není

---

⁶⁶ Tamtéž, str. 4.

⁶⁷ Tamtéž, str. 3.

oslaben prvky cizího jazyka.⁶⁸ Dále se již Steiner o Herderově filosofii a teorii překladu nezmiňuje. Co Steiner opomíjí, a je však podstatné, je, že se Herder navzdory obtížnostem spojeným s překladem snaží nalézt správnou metodu překladu, který bude věrně odrážet výchozí text a nebude cílový jazyk oslabovat. Herder si uvědomuje, že je překlad pro německý jazyk důležitý, musí být však správně uchopen. Věrné převedení informace je pro něj stěžejní záležitostí. Ve spisu *Fragmente* Herder kritizuje Francouze, kteří překlad přizpůsobují svému vkusu a zvykům, a tak například popisují Homéra oděného podle francouzské módy, bez vousů, tak, aby neurážel jejich styl. „Zatímco my, Němci,“ tvrdí dále Herder, „(...) chceme ho [Homéra] vidět takového, jaký doopravdy je.“⁶⁹ Jazyk podle Herdera odráží pohled na svět, a tak by měl i překlad poskytnout nezkrácené informace výchozího textu, měl by být naprosto věrný. Dosáhnout věrného překladu je velmi složitý úkol spojený s překonáním překážek, které odlišují jazyky a jednotlivé kultury, je to však podle Herdera úkol proveditelný.⁷⁰

Herderova teorie překladu měla velký dopad na německou tradici překladatelství. Ve díle *Fragmente* popsal Herder několik klíčových tezí o překladu, které sám využil i v praxi. Tyto teze se opět odvíjí od základních principů jeho filosofie jazyka a souvisí rovněž s teorií interpretace, která je pro překlad velmi přínosná. Stejně jako v případě interpretace, čelí překlad rozdílností, které panují mezi autorem textu a překladatelem. Tyto rozdílnosti vznikají buď na základě odlišného kulturního zázemí, nebo historického období, ale také na základě rozdílných povah autora a překladatele v jednom časovém a kulturním prostředí.

V překladu běžně existují dva přístupy, které se snaží s těmito rozdíly vyrovnat. První způsob nazývá Herder „laxní“, v druhém případě jde o způsob

---

68 Steiner, G. *Po Babelu, otázky jazyka a překladu*, 2010, str. 84.

69 Cit. Herder, J. G. *Fragmente*, 1766 – 1767. In: Lefevere, A. *Translation/History/Culture*, 2003, str. 74.
Zde v anglickém znění: "But we (poor) Germans, (...) want to see him the way he is." Jedná se o vlastní překlad autorky.

70 Forster, M. *After Herder, Philosophy of Language in German Tradition*, 2010, str. 23.

„vstřícný“.⁷¹ V historii teorie překladu se setkáváme s dvěma protichůdnými stanovisky, která řeší reprodukční přesnost překladu. Jde o překlad volný (neboli v Herderově případě „laxní“) a překlad věrný (čili „vstřícný“). Volný překlad klade důraz na obecné prvky, avšak přizpůsobuje obsah výchozímu jazyku. Tento způsob se využívá v uměleckém překladu, především v poezii. Cílem je zachovat ekvivalentní účinek, který originální text ve čtenáři vyvolává. Je tedy možné pozměnit celý smysl výpovědi, přizpůsobit dobová a kulturní specifika cílovému jazyku. Naopak překlad věrný se drží jednotlivin a připouští pouze výměnu jazykového materiálu. Obsah i forma zůstávají pevně zachovány, často na úkor srozumitelnosti.⁷²

Herder razantně odmítá „laxní“ neboli volný překlad, neboť podle něj postrádá sémantickou věrnost. Zásadně tak nesouhlasí s tvrzením, za kterým si stáli někteří angličtí spisovatelé a překladatelé přelomu 17. a 18. století, kupříkladu John Dryden, že překlad by měl působit jako dílo, které by autor napsal v případě, že by jeho mateřským jazykem byl jazyk cílový. Podle Herdera takový případ není možné ani předpokládat, neboť například Homérova díla by za dobových kulturních a jazykových podmínek těžko vznikala.⁷³ Pro romantické překladatele byl volný překlad nemyslitelný. Tito překladatelé se naopak podřizovali jazyku výchozího textu a usilovali o jeho věrné převedení, aby měl čtenář pocit, že čte něco cizího. Nešlo jim jen o jazykovou exotizaci⁷⁴, ale usilovali rovněž o to, aby čtenáři zprostředkovali odraz odlišného myšlení a kultury.⁷⁵

K tomu, aby překladatel zachoval reprodukční věrnost a význam, je podle Herdera zapotřebí následovat několik zásad. Nezbytným předpokladem je především znalost interpretace, která umožní správně reprodukovat smysl textu.

---

71 Tamtéž, str. 22.

72 Levý, J. *Umění překladu*, 1983, str. 111 – 112.

73 Forster, M. *After Herder, Philosophy of Language in German Tradition*, 2010, str. 23.

74 Exotizace, v angličtině „foreignizing“. Jde o převzetí výrazu či fráze z výchozího jazyka buď beze změny, nebo přizpůsobeně cílové výslovnosti či pravopisu, např. Delhi, Diljí. Svého času bylo takto problematické přeložit americké slovo „hamburger“, který dnes již překlad nepotřebuje. Zdroj: Knittlová, D. *K teorii i praxi překladu*, 2000, str. 22.

75 Levý, J. *Umění překladu*, 1983, str. 113.

Interpretace však neznamena překlad, zde je třeba navíc věrně reprodukovat nejen smysl, ale celá slova a věty. Herder se upíná na jednotlivá slova, která usiluje převést tak, aby překonal rozdílnosti mezi výchozím a cílovým jazykem. Tento úkol považuje za velice obtížný, ne však nemožný. Jako řešení navrhuje osvojit si způsob, jakým autor používá slova, čímž znovu odkazuje k principu (2), tedy že význam slov vyplývá z jejich užití. K těmto slovům je poté nutné nalézt vhodný ekvivalent v cílovém jazyce, který nejlépe odpovídá pojmu výchozího jazyka, ačkoli toto slovo cílový jazyk postrádá, a přizpůsobit jej cílovému jazyku. V dalším kroku je podle Herdera důležité pevně dodržovat užití jednotlivých slov v celém textu tak, aby určité slovo bylo vždy přeloženo stejným výrazem, přičemž v jiných užitích se tento výraz nesmí znovu opakovat. Ve vlastních překladech tento způsob Herder svědomitě dodržuje, ačkoli si je vědom toho, že se výsledný text hůře čte. Přesto však dává přednost tomuto postupu před „laxním“, ve kterém je možné v překladu nahradit jedno slovo výchozího jazyka i víceslovným spojením v cílovém jazyce. Herder však tvrdí, že pouze pomocí „vstřícného“ přístupu je možné dosáhnout maximální sémantické přesnosti. Tohoto postupu se ve svých překladech striktně drželi i jeho následovníci, kromě Schleiermachera také Franz Rosenzweig nebo Martin Buber.⁷⁶

Používání vždy stejného výrazu cílového jazyka pro dané slovo výchozího jazyka tak, jak uvádí Herder, se běžně v překladatelské praxi nevyužívá. Přesto však můžeme nalézt poměrně nedávný případ i v české literatuře – jde o *Český studijní překlad Bible* vydaný v roce 2009. V bibliotice se pro tento způsob překladu používá označení konkordantní, tedy takový, který užívá shodná označení pro určitý výraz v celém rozsahu textu. Iniciátor překladu Antonín Zelina dokonce vytvořil pro potřeby *Českého studijního překladu* softwarový program, který umožňuje tuto shodu pečlivě dodržovat a měnit překládané výrazy současně v celém textu.⁷⁷

---

⁷⁶ Forster, M., *After Herder, Philosophy of Language in German Tradition*, 2010, str. 23 – 24.

⁷⁷ Hedánek, J., *Několik soudobých překladů bible do češtiny*, 2005, str. 39.

O věrnost překladu usiloval Herder rovněž prostřednictvím reprodukce hudebních složek textu (metrum, rým, asonance, aliterace), které by podle něj měly být věrně napodobena i v cílovém textu, neboť i ta s sebou nese vlastní sémantické prvky (například humor). Rovněž ztvárňují pocity autora, které jsou určitým způsobem nositeli významu, a neměly být tudíž opomíjeny. Tato zásada vyplývá z Herderova kvazi-empirického principu.⁷⁸

Na závěr své teorie překladu uvádí Herder několik výhod, které přináší "vstřícný" neboli věrný překlad. Tyto výhody zároveň dokládají naléhavost, která v této době byla příznačná pro němčinu, jakožto jazyk hledající své kořeny a usilující o znovuoživení. "Vstřícný" překlad je podle Herdera důležitý z toho důvodu, že do cílového jazyka vnáší prostřednictvím exotizace nová slova a tím jej obohacuje. "Laxní" přístup si oproti tomu pomáhá stávajícími výrazy. Další výhodou věrného překladu je také to, že výchozí text svého čtenáře vzdělává a budí v něm respekt vůči ostatním kulturám. Z toho důvodu je nutné přesně reprodukovat nejen významy typické pro odlišnou kulturu, ale i hudební aspekty textu. Nakonec Herder dodává, že k tomu, aby byly splněny všechny tyto požadavky, je zapotřebí svěřit úkol překladu dostatečně kreativnímu jedinci, který dokáže vymyslet nové pojmy a hudební formy textu v cílovém jazyce.⁷⁹

Herderova teorie překladu byla použitelná i v praxi. On sám ji využil především v překladech Shakespeara, ale inspirovali se jím mnozí němečtí významní překladatelé a teoretikové překladu, například Johann Heinrich Voss (známý překladatel Homéra), August Wilhelm Schlegel (teoretik a překladatel Shakespeara), Johann Wolfgang von Goethe (velmi přínosný teoretik překladu), Wilhelm von Humboldt (teoretik a překladatel) a samozřejmě Friedrich Schleiermacher (teoretik a pro Německo velmi významný jako překladatel Platónových dialogů). Tito následovníci našli velkou oporu především

---

78 Forster, M. *After Herder, Philosophy of Language in German Tradition*, 2010, str. 24.

79 Tamtéž, str. 24 – 25.

v Herderově přístupu k sémantické věrnosti a reprodukci hudebních aspektů textu.⁸⁰

Herder čerpal inspiraci o překladu především z děl Thomase Abbta, kterému se věnoval ve své knize *Über Thomas Abbts Schriften* (1768/9). Vycházel však i ze svých znalostí o teorii interpretace, kde byl jeho vzorem již zmíněný Johann August Ernesti, a neobešel by se bez filosofie jazyka, ve které následoval hlavně Gottfrieda Wilhelma Leibnize a Christiana Wolffa.⁸¹

Teorii interpretace se Herder zabýval již ve svých raných pracích. Jeho zásadní teze však nebyly nikde souhrnně prezentovány. Zásady interpretace popisuje především v dílech *Fragmente über die neuere deutsche Literatur* (1766/67) a *Kritische Wälder* (1769). Psychologickým aspektům interpretace se věnuje ve spisech *Über Thomas Abbts Schriften* (1768/9) a *Auch eine Philosophie der Geschichte zur Bildung der Menschheit* (1774). Touto roztržitostí jednotlivých myšlenek ztrácí Herder své prvenství, které je neprávem připisováno jeho následovníkům, kteří se tematikou interpretace také zabývali.⁸² Michael N. Forster popsal celistvě Herderovy teorie ve své knize *After Herder, Philosophy of Language in German Tradition*, ve které dokládá Herderovo autorství těchto teorií. V knihách o hermeneutice se o Herderovi dočteme několik řádků, které se věnují spíše jeho filosofii přírody a schopnosti porozumění směřující k naplnění lidskosti. Podrobnější výklad jeho teorie zde však chybí.⁸³ Jean Grondin, kanadský filosof, který se věnuje hermeneutice, píše ve své knize *Úvod do hermeneutiky* o německém romantismu, avšak kapitola má příznačný název „Romantická hermeneutika a Schleiermacher“, ve které jméno Herder nenalezneme. Grondin zde zdůrazňuje především Schleiermacherův psychologický přístup, který však již před Schleiermacherem definoval Herder.⁸⁴

---

80 Tamtéž, str. 25.

81 Tamtéž, str. 25.

82 Forster, M. *After Herder, Philosophy of Language in German Tradition*, 2010, str. 3.

83 Viz např. Hroch, J., Konečná, M., Hlouch, L. *Proměny hermeneutického myšlení*, 2010, str. 184 – 186.

84 Grondin, J. *Úvod do hermeneutiky*, 2011, str. 88 – 102.

Ve své teorii interpretace se Herder vymezuje především vůči názoru osvěcenských filosofů, kteří tvrdí, že lidé jsou v různých historických obdobích stejní a nepřinášejí nám tedy nic nového. Podle Herdera jsou lidé odlišní nejen v různých časových úsecích, ale odlišují se i v rámci jedné doby a jedné kulturní oblasti. Interpretace textu odráží tuto rozdílnost, které čelí vykladač textu vůči jeho autorovi. Vykladač musí být schopen odolat nutkání přizpůsobit text svým vlastním myšlenkám. Tento úkol je velmi obtížný, Herder však navrhuje řešení, která jsou založena na třech principech jeho filosofie jazyka. Jestliže je podle principu (1) naše myšlení podmíněno a ohraničeno jazykem, není tedy nutné hledat v textu myšlenky, které by jej přesahovaly. Z principu (2) vyplývá, že význam jednotlivých slov tkví v jejich užití. A na základě principu (3) musí být vykladač textu schopen vcítit se do autorových počátků.⁸⁵

V souvislosti s interpretací textu Herder rozvíjí podrobné zásady, které musí být dodrženy, aby byl vykladač schopen překonat rozdíly mezi svými myšlenkami a myšlenkami autora textu:

1. Princip sekularismu. Tato zásada se týká především interpretace náboženských textů. Ačkoli byl v této době opačný přístup velmi běžný, Herder trvá na tom, že interpretace biblických textů nesmí nikdy vycházet z náboženských předpokladů a významů, nýbrž se mají hledat významy sekulární.
2. Princip žánrovosti. S charakterem žánru jsou svázané významy používaných slov, a proto je nezbytné žánr zohlednit. V tomto případě Herder upozorňuje rovněž na rozdílnost žánrů v jednotlivých obdobích, které nesmí být vzájemně zaměňovány – například Shakespearova tragédie a Sofoklova tragédie.
3. Princip metodologického empirismu. Tento princip spočívá v rozluštění systému, jakým autor užívá slova. Jestliže vykladač tento způsob odhalí,

---

85 Tamtéž, str. 17 – 18.

zjistí i význam použitých slov.

4. Princip „vcítění se“ (Einfühlung). V tomto případě musí vykladač vynaložit určité psychologické schopnosti, díky kterým bude schopen překonat rozdíly mezi jeho způsobem uvažování a autorovým. Vykladač musí pochopit nejen užívání jazyka, ale také historický, geografický a sociální kontext, který jej odlišuje od autora textu. Rovněž musí být schopen odhalit a napodobit percepční a emoční počitky, aby pochopil interpretovaný jazyk. Zároveň musí potlačit nesouhlas, který chová vůči autorovým názorům, aby nedošlo k deformaci autorovy výpovědi.
5. Holistický princip. Tato zásada obnáší především celistvé nazírání na text. Různé části textu mohou působit dvojznačně, jestliže jsou interpretovány odděleně. Význam jedné části musí korespondovat s okolním textem, protože jednotlivé části tvoří dohromady celistvou myšlenku.
6. Odhalení ilokučního aktu. Vykladač textu musí být schopen vyvodit autorův záměr (např. otázka, zákaz) na základě způsobu užívání slov a zjistit tak i konkrétní téma promluvy. Znovu se jedná o určitý psychologický přístup, který by měl vykladač ovládat.
7. Divinatorický princip aneb „prorokování“. Herder označuje tento princip jako „prorocký“, souvisí však opět s psychologickým přístupem, díky kterému dokáže vykladač odhadnout autorovy hypotézy a porozumět předmětu jeho výpovědi.⁸⁶

Herderovy teorie se dotkly mnohých představitelů německé tradice překladatelství, jeho zásluha je však často opomíjena a to nejen ve filosofickém diskurzu, ale rovněž v teorii a praxi překladu. Jeho jménu, pokud je zmíněno, je v teoretických statích věnováno sotva pár řádků. Jiří Levý se ve své významné knize *Umění překladu* věnuje německé romantické tradici překladu, cituje však pouze Schleiermachera a uvádí jej jako autora extrémní teorie o doslovném

---

86 Tamtéž, str. 18 – 21.

podřizování se originálu.⁸⁷ Významní anglosaští teoretikové překlada (například Susan Bassnettová, John Catford, Douglas Robinson, Eugene A. Nida) rozsáhle mapují historii překladatelských metod, o Herderovi však nepadne ani zmínka. Současný teoretik Jeremy Munday o něm píše pouze v obecné souvislosti s německým romantismem a jeho pohledu na jazyk jako prvek utvářející naše myšlení.⁸⁸ Lawrence Venuti ve své antologii teoretických statí o překlada jmenuje důležitá jména celé západní tradice, ve spojení s německým romantismem se objevuje i jméno Herderovo, opět však spíše v obecném měřítku. Jako stěžejního autora ucelené teorie překlada v Německu uvádí Schleiermachera.⁸⁹ *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* upozorňuje na Herdera v souvislosti s jazykovým relativismem.⁹⁰ Mnohem podrobněji se Herderovi věnuje André Lefevere, belgický teoretik překlada, který se zabýval německou kulturou. Ve své knize *Translating Literature: The German Tradition from Luther to Rosenzweig* řadí Herdera do skupiny tzv. průkopníků (pioneers), kteří vytváří nová teoretická pojednání, ale nejsou ještě dostatečně ucelená. Dále uvádí, že teprve jejich následovníci jsou opravdovými mistry (masters) ve svém oboru, kteří dotváří tyto teorie. Mezi odborníky řadí především Schleiermachera a Humboldta pro jejich techniku interpretace, ze které teorie překlada čerpá dodnes. Ti, kteří přijdou po nich, teorie dále zkoumají, nevzniká však už nic nového. Základní teze mají vždy původ v jejich předchůdcích – včetně Herdera.⁹¹ V samostatné kapitole Lefevere popisuje ve zkratce jeho hlavní myšlenky, především se zabývá jeho zásadami, otázce volného a věrného překlada, nebo že by překladatel měl podle Herdera být filolog, filosof a básník.⁹² Tedy aby dokázal naplnit tři principy jeho filosofie jazyka a teorie interpretace a překlada.

Johann Gottfried Herder nezaujímá ve filosofickém diskurzu a v translatoologii stěžejní místo, můžeme jej však považovat, jak tvrdí Lefevere, za

---

87 Levý, J. *Umění překlada*, 1983, str. 113.

88 Munday, J. (ed.). *The Routledge Companion to Translation Studies*, 2009, str. 97.

89 Venuti, L. (ed.). *The Translation Studies Reader*, 2004, str. 19.

90 Baker, M., Saldanha, G. (eds.) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, 2009, str. 591.

91 Lefevere, A. *Translating Literature: The German Tradition from Luther to Rosenzweig*, 1977, str. 1 – 2.

92 Tamtéž, str. 30.

průkopníka nového pohledu na teorii překladu, která silně ovlivnila další představitele. Jan Patočka, který přeložil jeho knihu *Vývoj lidskosti*, označuje Herdera jako „myslitele na rozhraní“, jako myslitele, který „nemá ještě myšlenkové směrlosti a hloubky velkých spekulativních hlav německého hnutí“.⁹³ Můžeme tedy říci, že ucelenou teorii představil spíše Schleiermacher či Humboldt, jejichž teze týkající se jazyka a překladu jsou snadno dostupné. Pokud však literatura věnující se teorii překladu předkládá historii této disciplíny, neměla by Herdera opomíjet, neboť jeho vliv zde má nepostradatelné postavení.

3.4 Odkaz německého romantismu

Německý romantismus představuje zásadní zlom v teorii i praxi překladu. Ačkoli nevzniká komplexní teorie, mnoho německých myslitelů si uvědomuje význam překladu pro německý jazyk a objevují se nové teze, které mění pohled na překlad přetrvávající již od starověku. Překlad se nyní neopírá jen o lingvistické a literární hodnoty, ale zabírá se rovněž otázkami politickými a kulturními. Nový koncept překládání, který po Herderovi podrobně rozvíjí Schleiermacher, trvá na exotizaci výchozího textu, čímž otevírá cestu k poznání nových kultur a k obohacování cílového jazyka.⁹⁴

Dalším přínosem německého romantismu byl rozvoj hermeneutické tradice, která je dnes neodmyslitelně spjata s metodologií překladu jako tzv. před-překladová analýza výchozího textu. První překážku představuje samotné pochopení originálního sdělení a jeho interpretace, které může být následně převedeno několika způsoby, avšak podstata musí být zachována. Němečtí myslitelé vypracovali důmyslné teorie, které umožní překonat překážky spojené s interpretací textu a tím následně určit myšlenky, které mají být převedeny. Dá se říci, že praktický výsledek překladu je vyjádřením toho, že překladatel porozuměl výchozímu textu. Snaha o objevení skutečné podstaty

93 Cit. Patočka, J. J.G. Herder a jeho filosofie humanity. In: Herder, J. G., *Vývoj lidskosti*, 1941. str. 462.

94 Venuti, L. (ed.). *The Translation Studies Reader*, 2004, str. 19 – 20.

sdělení stojí ve 20. století také u vzniku fenomenologie, která se pojí se jmény jako Edmund Husserl, Martin Heidegger, Hans-Georg Gadamer a Paul Ricoeur. Všichni tito filosofové se ve spojitosti s fenomenologií zabývali rovněž základními problémy překladu, avšak pouze Heidegger využil překlad jako způsob umožňující filosofický výklad.⁹⁵

Hermeneutika a fenomenologie ve 20. století opět upozorňují na problémy spojené s jazykovými a kulturními rozdíly, které brání překladu. Ve své eseji *Anaximandrův výrok* Heidegger kritizuje klasické překlady antické filosofie, které jsou založeny buď na idealismu, nebo pozitivismu a do řeckého textu vnáší náboženský či vědecký ráz. Heidegger navrhuje praktické řešení, které je výrazně literární a uchovává všechny původní jazykové i mimojazykové prvky výchozího textu. Tímto způsobem Heidegger oživuje romantický, věrný přístup k překladu, který vychází ze Scheiermacherovy tradice exotizace textu. Heidegger obohacuje cílový jazyk o archaismy, které podřizuje etymologickému výkladu, a dokládá tak propojení mezi německou a klasickou řeckou kulturou.⁹⁶

Počátek 20. století se v teorii překladu zračí jako návrat ke kořenům německé literární a filosofické tradice, čerpá z romantismu a poznatků z hermeneutiky a existenciální fenomenologie. Přetrvává myšlenka, že jazyk není jen nástroj komunikace, ale představuje především odraz myšlení a nazírání na svět. Samotný překlad je chápán jako způsob interpretace vedoucí ke vzniku nového textu, který zprostředkovává cizí kulturu. Němečtí myslitelé 19. století pokládali překlad za kreativní sílu, která, pokud je založena na určitých strategiích, může pomoci vytvářet jazyk, literaturu a národ. Na začátku 20. století jsou tyto teze přehodnoceny a využity v literárních experimentálních směrech k oživení kultury. Překlad se stává středem zájmu teoretických spekulací a formálních inovací.⁹⁷

---

95 Pym, A. Philosophy and Translation. In: Kuhiwczak and Littau (eds.) *A companion to Translation Studies*, 2007, str. 27 – 28.

96 Heidegger, M. *Anaximandrův výrok*, 2012.

97 Venuti, L. (ed.). *The Translation Studies Reader*, 2004, str. 71.

3.5 Walter Benjamin: O úkolu překladatele

Neznámějším představitelem německé teorie překladu na začátku 20. století je německý literární kritik, filosof a překladatel z francouzštiny Walter Benjamin, jehož pojednání "Die Aufgabe des Übersetzers" (Úkol překladatele) z roku 1923 se stává zdrojem nevídaných debat a inspirací. Tato esej vznikla jako předmluva k jeho překladu souboru básní "Tableaux Parisiens" ("Pařížské obrazy" ze sbírky *Květy zla*) Charlese Baudelaira. Překlad v jeho eseji nabývá autonomního postavení, představuje jakousi samostatnou jednotku tvůrčí činnosti a podílí se na vzniku "nového života" (Überleben) výchozího textu.⁹⁸

Benjamin se na základě vlastních zkušeností pokouší popsat, co obnáší překladatelova práce v souvislosti s překládáním poezie. Hned v úvodu své eseje upozorňuje na to, že umělecké dílo není v zásadě určeno čtenáři, a proto by se ani překlad neměl snažit něco sdělit. Jestliže překlad předává nějakou informaci, je to překlad špatný, ono sdělení je nepodstatné. V básni je podstatné především to, co je neuchopitelné, mystické. Překlad představuje jakýsi způsob, který v originálu dokáže odhalit to *přeložitelné*, něco, co se ukrývá mezi řádky. Jde o ukryté sdělení, které touží po tom být odhaleno, tedy přeloženo, a díky překladu dochází k oživení tohoto sdělení, určitého významu. Mezi originálním dílem a překladem je jakési vitální propojení. Překlad vychází z originálu a zároveň vytváří jeho další živoucí složku, čímž originálu umožňuje další život. Podle Benjamina překlad vzniká, aby odhalil význam originálu. Není jisté, že tento význam v původním díle již existoval. Překlad však umožňuje jeho další rozvoj, význam tedy tkví v oné přeložitelnosti.⁹⁹

Benjamin dále uvádí, že jednotlivé jazyky jsou si navzájem příbuzné a to, že je překlad možný, tento vztah dokládá. Cílový jazyk však nemá kopírovat

---

98 Snell-Hornby, M. *The Turns of Translation Studies: New Paradigms or shifting viewpoints?*, 2006, str. 17 – 18.

99 Benjamin, W. The Task of the Translator: An Introduction to the Translation of Baudelaire's *Tableaux Parisiens*. In: Venuti, L. (ed.). *The Translation Studies Reader*, 2004, str. 73 – 76.

originál. Jestliže překladem vzniká nový život, podléhá výchozí text změnám. Dokonce i slova s pevnými významy se mění a zrají, z běžných a otřepaných výrazů se mohou stát slova malebná. Tato změna vyplývá z toho, jak se jazyky neustále vyvíjí. Oba jazyky sice tvoří samostatné celky, ale překlad umožňuje překonat rozdíly mezi nimi a posléze směřovat k „čistému jazyku“. Překlad je totiž podle Benjamina pouze ozvěnou původního díla a neměl by být již dále překládán. Přeložený text je tedy definitivní forma díla, jeho přeživší obraz a jako dále nepřeložitelný text ztvárňuje „čistý jazyk“.¹⁰⁰

Úkolem překladatele je najít způsob, jak vyjádřit ozvěnu originálního díla. Na rozdíl od autora básně, jehož záměr je spontánní, prvotní a názorný, směřuje překladatel k odvozenému, konečnému a ideovému ztvárnění. Překladatel pracuje s několika jazyky a objevuje konečné mínění. Z hlediska filosofického diskurzu by se mohlo zdát, že překládaný text obsahuje také pravý jazyk, tuto domněnku však Benjamin rázem upřesňuje a tvrdí, že překlad na pravý jazyk pouze poukazuje.¹⁰¹

Jak bylo řečeno již v úvodu Benjaminovy eseje, překlad podle něj nemá reprodukovat sdělení originálu, měl by však nacházet skrytý význam. V souvislosti s tímto tvrzením se brání tradiční dichotomii překladatelských metod – jak věrnosti, tak i volnosti – a hledá jakousi střední cestu. Věrnost překladu, která tradičně doslovně kopíruje originál i jeho smysl, připodobňuje Benjamin k tečně, která se jen v jednom bodě lehce dotýká kruhu. Rovněž i překlad by se měl originálu držet jen letmo a dál ubíhat vlastním jazykovým proudem. Zároveň tato vlastní cesta jazyka není úplně nahodilá, volná, nýbrž je ovlivněna výchozím jazykem. Závěrem své eseje Benjamin píše, že překlad se ukrývá mezi řádky v každém velkém díle, a že se v něm spojuje doslovnost i volnost.¹⁰²

---

100 Tamtéž, str. 76 – 79.

101 Tamtéž, str. 79 – 81.

102 Tamtéž, str. 81 – 83.

Filosofii Waltera Benjamina se v českém prostředí podrobně věnuje Martin Ritter, který rovněž působí jako překladatel filosofických textů. Kniha *Filosofie jazyka Waltera Benjamina*¹⁰³ je rozšířenou verzí jeho disertační práce, druhá kapitola je věnována rozboru Benjaminovy eseje. Představuje podrobný výklad odkazující také na úvahy jiných autorů, kteří se Benjaminovou filosofií zabývali (např. Paul de Man, Christopher Fynsk, nebo Carol Jacobsonová), a spolu s nimi Ritter hodnotí rovněž nuance mezi samotnými překlady Benjaminovy teze do dalších jazyků. Můžeme si zde všimnout, že problém činí i výrazy, které Benjamin používá a které vedou k různostem jeho vyjádření. Příkladem budiž samotný název eseje, kde slovo „Aufgabe“ může mít v překladu dvojznačný význam. Man tvrdí, že se nejedná jen o „úkol“, ale vypovídá také o „vzdání se“, tedy že překlad představuje porážku překladatele: „vzhledem k úkolu znovu získat, co bylo v originálu, se překladatel musí vzdát.“¹⁰⁴ Podle Benjamina však překladatel neusiluje o získání toho, co bylo v originálu, s čímž souhlasí i Ritter a dále s Manem polemizuje o jednotlivých výrazech, které v překladu způsobují potíže.¹⁰⁵

Ritterův rozbor Benjaminovy eseje o překladu představuje názorný příklad toho, jakým způsobem se může snoubit filosofie jazyka a teorie překladu. Otázky překladu, týkající se především konkrétních úvah na významy slov, jsou posuzovány z hlediska filosofického diskurzu a poskytují prostor pro diskusi takovým způsobem, který by translologie ocenila i ve své praxi. V knihách o teorii a praxi překladu, především v západní tradici, je Benjamin často uváděn jako zástupce filosofické tendence, který se k překladu vyjadřuje. Jeremy Munday o něm píše hned v úvodu své knihy *The Routledge Companion to Translation Studies*, kde popisuje vznik translologie jako spolupráci několika vědních disciplín. Tomuto vzniku předcházela vývoj teorie jazyka, který je klasicky spjat s gramatikou a rétorikou, poté zažívá nebývalý rozkvět v době německého romantismu a na začátku 20. století je téma jazyk spojené s lingvistickou teorií

103Ritter, M. *Filosofie jazyka Waltera Benjamina*, 2009.

104Man, P. de., *Conclusions*, c. d., s. 20. Cit. Ritter, M. *Filosofie jazyka Waltera Benjamina*, 2009, str. 98.

105Ritter, M. *Filosofie jazyka Waltera Benjamina*, 2009, str. 98 – 99.

Ferdinanda de Saussura a filosofií jazyka Waltera Benjamina. Práce v těchto obdobích, které jsou neustále rozpracovávány, posunuly podle Mundaye translatoologie do pozice, ve které se nachází nyní.¹⁰⁶

Lawrence Venuti popisuje ve svém sborníku rozvoj teorie překladu podle jednotlivých období s příklady významných teoretických statí o překladu a Benjaminovu esej řadí jako úvod do 20. století.¹⁰⁷ Susan Bassnettová zmiňuje Benjamina s rozvojem teorie překladu, jejíž kořeny jsou spojeny s otázkami filosofie. Jeho pohled na cílový text jakožto „nový originál“ upevňuje autonomní pozici překladu.¹⁰⁸ George Steiner řadí Benjamina mezi třináct nejvlivnějších myslitelů¹⁰⁹, kteří prohlásili zásadní či nové poznatky o teorii překladu.¹¹⁰ Anthony Pym ve své esej *Philosophy and Translation* uzavírá kapitolu týkající se vlivu německého romantismu, hermeneutiky a fenomenologie na teorii překladu právě prostřednictvím filosofie Benjamina. Ačkoli podle Pyma nejsou Benjaminovy překlady ničím zvláštní, jeho esej je pro překlad významná z hlediska propojení filosofie a teorie překladu.¹¹¹

Paradoxně však posléze dochází k odlišnému směřování těchto disciplín, neboť s dalším rozvojem hermeneutiky se překladatel dostává do svízelné situace. Jestliže neexistuje objektivní porozumění textu, žádný překlad nemůže dostatečně vyjádřit sdělení výchozího textu, protože vždy dojde k pozměnění původního významu. Gadamer tvrdí, že během interpretace není možné se úplně oprostít od tzv. *předsudků*, které podle něj předcházejí každému myšlenkovému soudu a úsudku a představují východisko každého poznávacího procesu. Tyto předsudky ovlivňují naše porozumění textu a nacházejí se v každém interpretačním aktu.¹¹² Na základě tohoto stanoviska již není

106Munday, J. *The Routledge Companion to Translation Studies*, 2009, str. 4.

107Venuti, L. *The Translation Studies Reader*, 2004, str. 75.

108Bassnett, S. *Translation Studies*, 2002, str. 9.

109Kromě Benjamina jsou to podle Steinera dále: sv. Jeroným, Luther, Dryden, Hölderlin, Novalis, Schleiermacher, Nietzsche, Ezra Pound, Valéry, MacKenna, F. Rosenzweig, Quine.

110Steiner, G. *After Babel: Aspects of Language and Translation*, 1975, str. 269.

111Pym, A. *Philosophy and Translation*. In: Kuhiwczak and Littau (eds.) *A companion to Translation Studies*, 2007, str. 28.

112Hroch, J., Konečná, M., Hlouch, L. *Proměny hermeneutického myšlení*, 2010, str. 251.

překladaťel podmíněn věrným převedením textu, stává se však součástí vzniku „nového“ díla, což ho činí mnohem více zodpovědným. Tento přístup však překračuje etiku následování věrnosti nebo ekvivalence během překladaťu, čímž dochází k rozdělení směřování filosofie a teorie překladaťu ve 20. století. Společným bodem však přetrvává, že překlad je určen výchozím textem, který je možné vyložit několika způsoby. V zásadě tedy existuje několik možných překladaťů jednoho textu.¹¹³

---

¹¹³Pym, A. Philosophy and Translation. In: Kuhiwczak and Littau (eds.) *A companion to Translation Studies*, 2007, str. 28 – 29.

4 NEURČITOST PŘEKladu

4.1 Obrat k jazyku

Na přelomu 19. a 20. století zájem o jazyk rapidně roste a posléze se stává ústředním tématem celé řady filosofických směrů. Největší vliv jazyka se projevuje u tradice tzv. analytické filosofie, která se na začátku 20. století formuje v Německu, Rakousku, Polsku a Velké Británii. Tato pozornost filosofie věnovaná jazyku se obecně označuje jako obrat k jazyku. Dochází k němu z přesvědčení, že je to právě analýza jazyka, která nás může dovést k řešení tradičních filosofických problémů. „To znamená, že například místo otázky *Co je to hmota?* se zabýváme otázkou *Jaký je význam slova „hmota“?*, případně otázkou *Jak používáme slovo „hmota“?*; tedy že problémy týkající se (zdánlivě?) světa řešíme prostřednictvím řešení problémů týkajících se výhradně jazyka.“¹¹⁴ Filosofické problémy tedy vznikají na základě nesprávného pochopení jazyka či jeho nedokonalého užití. Samotná myšlenka o zkoumání nedokonalostí jazyka nebyla nijak nová, avšak v rámci obratu k jazyku se stala jediným úkolem filosofie.¹¹⁵

Podle britského filosofa Michaela Dummetta došlo ke zrodu analytické filosofie právě díky obratu k jazyku.¹¹⁶ Klíčovou postavu ve vzniku analytické filosofie sehrál německý matematik, logik a filosof Gottlob Frege, který ve své knize *Grundlagen der Arithmetik* (Základy aritmetiky) z roku 1884 vznáší kantovskou otázku „Jak nám má být dáno nějaké číslo, jestliže o něm nemůžeme mít žádnou představu nebo názor?“¹¹⁷, na kterou lze podle něj odpovědět za předpokladu, že otázku nejprve prozkoumáme z jazykového hlediska. Slovo má podle Fregeho význam pouze v kontextu věty. Nejprve je tedy zapotřebí

---

¹¹⁴Cit. Peregrin, J. *Kapitoly z analytické filosofie*, 2005, str. 18.

¹¹⁵Marvan, T., Hvorecký, J. (eds.) *Základní pojmy filosofie jazyka a mysli*, 2007, str. 145.

¹¹⁶Dummet, M. *Origins of Analytical Philosophy*, str. 5.

¹¹⁷Překlad Jiří Fiala.

definovat smysl věty, v níž se vyskytuje slovo pro číslo.¹¹⁸ Ačkoli Frege obrat k jazyku v *Grundlagen der Arithmetik* dále neodůvodňuje, jazykový rozbor filosofické otázky představuje přirozenou cestu k jejímu zodpovězení. Ve svých dalších pracích se Frege obrací k problematice přirozeného jazyka. Tvrdí, že přirozený jazyk neumožňuje řešit logické a filosofické otázky, ale stává se spíše překážkou. V listopadu roku 1906 Frege píše Edmundu Husserlovi, že „hlavním úkolem logika je osvobodit se od jazyka a zjednodušit jej. Logika by měla jazyky posuzovat.“¹¹⁹ V dalším spise z roku 1924, který byl zveřejněný posmrtně ve sbírce poznámek a spisů *Nachgelassene Schriften und Wissenschaftlicher Briefwechsel*, tvrdí, že „velká část filosofické práce spočívá, nebo by alespoň měla spočívat, v zápolení s jazykem.“¹²⁰

Gottlob Frege je označován jako zakladatel moderní matematické logiky, otec filosofie jazyka nebo také jako jeden ze zakladatelů analytické filosofie. Frege, stejně jako Gottfried Wilhelm Leibniz nebo Wilhelm von Humboldt, se věnoval funkci jazyka na úrovni přesahující jeho zjevnou gramatickou strukturu. Na rozdíl od svých předchůdců se však jazykem zabýval z matematického hlediska. Frege sestrojil logický jazyk, který měl sloužit k porozumění základním složkám jazyka, přirozeného i umělého. Frege pomocí matematiky propojil lingvistiku a logiku, čímž trvale upevnil vztah mezi filosofií, logikou a jazykem.¹²¹

Michael Dummett ztotožnil obrat k jazyku se zrodem nového filosofického směru, tzv. analytické filosofie. Představitelé tohoto směru jsou jistě spjatí s určitou formou obratu k jazyku, ale ne vždy mezi nimi platí přímý vztah. Existuje tak několik charakteristik analytické filosofie. Za klasické představitele můžeme jednoznačně považovat Gottloba Fregeho, Betrandu Russella, Rudolfa

---

118Frege, G. *Základy aritmetiky*, 2011, str. 219 – 220.

119Cit. Frege, G. *The Philosophical and Mathematical Correspondence*, 1980, str. 68.

Podle anglického překladu: "The main task of the logician is to free himself from language and to simplify it. Logic should be the judge of languages." Jedná se o vlastní překlad autorky.

120Cit. Frege, G. *Posthumous Writings*, 1979, str. 270.

Podle anglického překladu: "... a great part of the work of a philosopher consists – or at least ought to consist – in a struggle against language." Jedná se o vlastní překlad autorky.

121Losonsy, M. *Linguistic Turns in Modern Philosophy*, 2006, str. 148.

Carnapa a Ludwiga Wittgensteina. O analytické filosofii se tak hovoří v souvislosti s jejich pokračovateli, kteří rovněž využívají matematickou logiku jako nástroj filosofie, kladou důraz na jazyk a význam, a za vzor lidského poznání považují vědu. Lidské poznání je tím, co nám zprostředkovává jazyk. Obecné zařazení neexistuje, v některých případech rozhodují geografická kritéria. Současný anglický filosof Peter Simons tvrdí, že je pojem „analytická filosofie“ dnes již vágní historický termín, který odděluje druh filosofie, který je standardně provozován v anglicky mluvícím světě a ve Skandinávii, od druhu, který je provozován jinde, zejména na evropském kontinentě. Podle Jaroslava Peregrina je v současnosti tato charakteristika nejvýstižnější.¹²²

4.2 Willard Van Orman Quine

Willard Van Orman Quine je označován jako průkopník analytické filosofie v USA. Významné americké univerzity se posléze staly vedle Oxfordu a Cambridge jedním z center anglosaské tradice analytického myšlení. Quine navázal na evropskou filosofii jazyka, spjatou se zmíněným obratem k jazyku, když se na počátku třicátých let 20. století setkal s učením Rudolfa Carnapa. Již od doby svého studia na střední škole se Quine výrazně zajímal o matematiku a lingvistiku, ve kterých projevoval nadprůměrné schopnosti. V této době objevuje britského filosofa Bertranda Russella, jehož zájmem je filosofie matematiky, která Quina velmi nadchla. Samotná matematika mu totiž připadala příliš abstraktní, kdežto ve spojení s filosofií pro něj představovala širší oblast zkoumání. Na vysoké škole Oberlin College ve svém rodném státě Ohio si Quine jako hlavní obor volí matematiku. Zde se zajímá především o logiku, která mu poskytuje pojitko mezi matematikou a filosofií. Moderní logika je však v USA v této době ještě v plenkách, a tak mu ji zprostředkovávají hlavně knihy, především ty od Russella (*On Denoting* nebo *Principia Mathematica*). Současně navštěvuje kurz psychologie, kde objevuje učení o behaviorismu Johna B.

---

¹²²Peregrin, J. *Kapitoly z analytické filosofie*, 2005, str. 20 – 22.

Watsona, které jej posléze silně ovlivní v jeho přístupu k osvojování jazyka. V matematické logice Quine pokračuje i ve svém doktorandském studiu na Harvardské univerzitě v Bostonu, kde během dvou let získává titul PhD. za svou disertační práci s názvem *The Logic of Sequences: A Generalization of Principia Mathematica*. Během postgraduálního studia navštěvuje Evropu, především Vídeň, kde přichází do styku s členy Vídeňského kruhu. Největší vliv však na něj má o 18 let starší Carnap, kterého potkává poprvé na konci roku 1932 ve Vídni. Posléze se scházejí v Praze, kde Carnap žije a vyučuje na pražské německé univerzitě, a stává se Quinovým největším vzorem a učitelem. Ačkoli se v později jejich názory poněkud rozcházejí, zůstávají nadále blízkými přáteli. Po návratu do Ameriky se Quine stává asistentem na katedře filosofie Harvardské univerzity a publikuje několik článků. V roce 1948 je jmenován řádným profesorem, vydává řadu knih a o několik let později je již uznáván jako přední světový filosof. Přednáší po celém světě a svým učením zasahuje do několika oblastí filosofie, zabývá se epistemologií, metafyzikou, metaetikou, logikou, filosofií logiky, jazyka, vědy a mysli. K jeho nejvýznamnějším dílům patří *From a Logical Point of View* (1953), *Word and Object* (1960), *Ways of Paradox* (1960), *Ontological Relativity and Other Essays* (1969), *Roots of Reference* (1973) a *Pursuit of Truth* (1990), ve kterém shrnuje své filosofické názory.¹²³

Ve svém učení Quine navázal na vídeňské logické empiriky, jejichž stěžejní myšlenkou v rámci jazyka byla otázka hledání významu. Logičtí empirikové usilovali o vytvoření dokonalého, empiricky verifikovatelného, logicky „průzračného“ jazyka, do kterého by bylo možné převést kterýkoli běžný jazyk. Dokonalý jazyk by byl naprosto smysluplný, takže prostřednictvím překladu by bylo možné ověřit i smysluplnost tvrzení běžného jazyka. Jestliže by věty z běžného jazyka nebyly přeložitelné, znamenalo by to, že tvrzení jsou nesmyslná a postrádají význam. Tímto způsobem zacházel s významy především Carnap ve

---

¹²³Gibson, R. F. (ed.). *The Cambridge Companion to Quine*, 2006, str. 2 – 10.

své knize *Logische Syntax der Sprache* (1934), čímž připravil půdu pro širší uplatnění překladu v sémantice.¹²⁴

Quine přejal myšlenku svého učitele, která ho podnítila k širšímu zkoumání a překlad využil jako podklad pro svůj známý myšlenkový experiment o radikálním překladu, jehož prostřednictvím by bylo možné s významem dále pracovat. Paradoxně však dospěl k názoru, že nejen překlad, ale především samotný význam postrádá objektivitu. Tuto myšlenku Quine rozvinul v tezi „Translation and Meaning“, která byla poprvé publikována v roce 1959 ve sborníku věnovanému překladu, který editoval Reuben A. Brower.¹²⁵ Quinova teze vzbudila pozornost nejen u filosofů, ale zaznamenala ohlas v soudobé literatuře o překladu, neboť translatologie v této době zažívala rozkvět a jako nově formující se disciplína střádala všechny dostupné materiály týkající se překladu. Ve zmíněném sborníku se Quinovo jméno objevilo společně s významnými teoretiky, ale především překladateli jako je Eugene A. Nida, Roman Jakobson, Richard Lattimore, Dudley Fitts, nebo Vladimír Nabokov a další. Tito představitelé zde většinou popisují vlastní zkušenosti s překladem z určitého jazyka do angličtiny nebo píší o problematice spjaté s postavou překladatele nebo také jeho vztahem k překládanému. Quinova teze zde zaujímá výstřední postavení. Zatímco ostatní autoři příspěvků popisují přímou zkušenost s překladem, Quine v tomto případě spíše vybočuje z řady. Brower o něm píše, že je zřejmý jeho souhlas s logickými pozitivisty a že překlad využívá pouze jako prostředek k vyjádření významu.¹²⁶ O rok později Quine vydává svou nejzásadnější knihu *Word and Object*, ve které zmíněnou tezi podrobněji rozvádí, a v oblasti analytické filosofie si získává nevídaný respekt. Hilary Putnam, americký logik, filosof, Quinův žák a přítel, označil Quinovu tezi o neurčitosti překladu jako: „(...) nejúchvatnější a nejdiskutovanější filosofický argument od doby Kantovy transcendentální dedukce kategorií.“¹²⁷

124Carnap, R. *Logische Syntax der Sprache*, 1934.

125Brower, R. A. (ed.). *On Translation*, 1959.

126Tamtéž.

127Putnam, H. The Refutation of Conventionalism. In: *Mind, Language and Reality: Philosophical Papers*, vol. 2, 1975, str. 159.

4.3 Radikální překlad

Jak bylo již řečeno, Quine využívá překlad jako prostředek k vyjádření toho, co je význam. K demonstraci svého uvažování si vypomáhá myšlenkovým experimentem, jehož hlavním aktérem je terénní lingvista, který se snaží rozluštit dosud zcela neznámý jazyk, naprosto lexikálně i gramaticky odlišný od angličtiny (v Quinově případě), odtud – tzv. *radikální* překlad. Na základě této hypotetické situace Quine dochází k názoru, že jestliže lze překlad provést několika odlišnými způsoby, je možné i význam vyjádřit různě.¹²⁸

Terénní lingvista vstupuje do prostředí neznámé kultury a bez pomoci tlumočnicka musí proniknout do jejího jazyka a přeložit jej. Vše, co má k dispozici, jsou pouze běžně pozorované reakce domorodce, na jejichž základě vypracovává lingvista překladovou příručku. Nejdříve si zaznamenává tvrzení, která jsou spjatá s přítomnými událostmi. Jestliže kolem běží králík a domorodec prohlásí „Gavagai“, zaznamená si lingvista toto slovo prozatím jako „Rabbit“, případně „Lo, rabbit!“ (Hele, králík!). Tyto výrazy dále zkoumá na základě reakcí domorodce v dalších situacích. Aby je mohl ověřit, musí zjistit, jak domorodec vyjádří souhlas či nesouhlas. Lingvista se tedy ptá „Gavagai?“ v různých situacích, na které domorodec reaguje slovy „Evet“ nebo „York“, z čehož lingvista vyvozuje souhlas a nesouhlas. Aby rozhodl, které slovo znamená „Ano“ a které „Ne“, opakuje po domorodci všechna náhodná tvrzení, a pokud domorodec často přitakává slovem „Evet“, lze jej považovat za souhlas. Lingvista se tedy dále ptá „Gavagai?“, když se v jejich přítomnosti objeví králík, a pokud domorodec odpovídá kladně, lze překlad „králík“ považovat za správný. Lingvista na základě určité situace vyvolává v domorodci reakci, která jej vede k vyjádření obsahujícímu stimulový význam (stimulus meaning). Lingvista vyvodí, že domorodec použije slovo „gavagai“ ve stejné situaci, kde by jej použil on sám ve

---

V originálním znění: "(...) the most fascinating and the most discussed philosophical argument since Kant's Transcendental Deduction of the Categories." Jedná se o vlastní překlad autorky.
128Quine, W. V. O. *Word and Object*, 1964, str. 27.

svém jazyce; slova „gavagai“ a „králík“ mají mít tentýž stimulový význam.¹²⁹ Lingvista se tedy musí vžít do domorodcovy situace. Postupuje podobným způsobem, jako když se dítě učí mateřský jazyk a slova opakuje po rodičích.

Na základě tohoto postupu si terénní lingvista zaznamenává další výrazy a dostává se tak ke složitějším, které již nemusí být přímo svázané s pozorovatelnými situacemi. Nakonec vytvoří překladovou příručku, která mu umožní se s domorodci domluvit. Ačkoli je tento přístup dnes již velmi ojedinělý, neboť i v sebevíc exotičtější kultuře nalezneme jedince, kteří jsou schopni tlumočit jejich jazyk do jiného, nepředstavuje nic zásadního. Quine však poukazuje na mnohem zajímavější jev. Pokud by překladatelskou příručku sestavovalo nezávisle na sobě několik lingvistů, jejich výsledky se mohou lišit nejen v drobnostech, ale na několika místech se mohou docela rozcházet, ba dokonce tvrdit opak.¹³⁰

Stejně jako dva lidé hovořící jedním jazykem si nemohou být jisti, jestli chápou význam jednoho tvrzení stejným způsobem, je i překlad odsouzen k tomuto výsledku. V souvislosti s pojmem „gavagai“ Quine upozorňuje na různorodé významy, které se k němu vztahují. Jestliže domorodec ukazuje na zvíře, které se zrovna mihne v trávě, a řekne „Gavagai!“, jeden lingvista si poznamená hypotézu „Králík!“ případně „Hele, králík!“, ale další lingvista si může stejně hypoteticky poznamenat pouze „Zvíře!“ nebo „Tráva, po které běží králík!“ či „Neoddělená část králíka!“ (tedy část králíka, která je součástí celého králíka). Rozdíl mezi „tráva, po které běží králík“ a „králík“ však můžeme lehce odvodit na základě situace, kdy se králík nachází jinde než na trávě. Jak ale rozhodneme mezi termíny „králík“ a „neoddělená část králíka“? Kdykoli je přítomen králík, je přítomna i jeho neoddělená část a naopak. Jestliže bychom chtěli zjistit, jaký výraz má domorodec na mysli, museli bychom hlouběji proniknout do jeho řeči a zjistit, jak ve svém jazyce vyjádří slova „jeden“ a „mnoho“. Pokud by pojem

---

129Tamtéž, str. 27 – 34.

130Tamtéž, str. 73.

„gavagai“ vyjadřoval singulární tvar, odkazovali bychom pouze na jednoho králíka a byl by vhodný překlad „králík“. Pokud by byl však plurálový, mohlo by to znamenat, že domorodec ukazuje na několik částí, tedy „neoddělené části králíka“. Quine ovšem upozorňuje na to, že bychom nejdříve museli zjistit, jestli domorodec nahlíží na věci jako celky (tedy jeden) nebo jako části (mnoho), čímž se dostáváme do bludného kruhu a nemůžeme skutečně jednoznačně rozhodnout, zda „gavagai“ znamená „králík“ či „neoddělenou část králíka“.¹³¹

Quine si uvědomuje triviálnost tohoto příkladu a připouští, že ve skutečnosti existují mnohem složitější situace, které však podle něj nelze dostatečně znázornit. Svým příkladem ilustruje neurčitost překladu v tom smyslu, že jedno tvrzení je možné přeložit několika způsoby, které jsou „stejně správné“. Liší se tedy v určitém stupni významu, avšak vzhledem k účelu komunikace s domorodci jsou dostačující a stejně funkční. Může tedy vzniknout několik překladových příruček, které odpovídají všem konkrétním řečovým dispozicím domorodců, ale mezi sebou budou neslučitelné.¹³²

Vzniklé překladové příručky lze posuzovat pouze na základě průběhu konverzace. S některými probíhá konverzace plynuleji, s jinými hůře. Podle Quina však nelze jednoznačně prohlásit, že jedna je správná, druhá špatná. Hovoříme zde však o finálních verzích jednotlivých překladů. Během sestavování vlastní příručky musí lingvista sám rozpoznat, zda výrazy vyjádřil správně a zda je komunikace dostatečně plynulá. Samozřejmě může narazit na reakce údivu či zděšení při nesprávném použití slov, což je známka toho, že se příručka nepovedla. V této fázi se může vrátit k místu, kde udělal chybu a příručku na základě nových situací opravit. Finální příručky však zůstávají různorodé, a přesto správné. V tom spočívá Quinova teze o neurčitosti překladu.¹³³

131Peregrin, J. *Význam a struktura*, 1999, str. 114.

132Quine, W. V. O. *Word and Object*, 1960, str. 27.

133Quine, W. V. O. *Pursuit of Truth*, 1992, str. 47 – 48.

Mohlo by se zdát, že neurčitostí překladu se dostáváme do situace, kdy nejsme schopni skutečně rozluštit neznámý jazyk. Po téměř 25 letech od vydání své knihy byl Quine nucen opět se vyjádřit ke své tezi o neurčitosti překladu. V roce 1987 Quine napsal stať „Indeterminacy of Translation again“ pro *Journal of Philosophy*¹³⁴, ve které zdůrazňoval především filosofickou podstatu svého myšlenkového experimentu o radikálním překladu. Plyne z něj především to, že neurčitost tkví ve významu slov či vět. Jestliže může být překlad jedné věty relativní, neexistuje ani absolutní význam této věty. „Neurčitost překladu neznamená, že neexistuje žádný vhodný překlad, nýbrž že jich existuje hned několik.“¹³⁵ Quine odmítá především tradiční přiřazování významů slov k předmětům a důraz klade hlavně na způsob užívání slov. Tímto způsobem by měla k významům přistupovat i sémantika, která tuto práci přenechává spíše filosofům, ačkoli je z hlediska lingvistiky stále co zdokonalovat. Významy slov tedy podle Quina vyplývají především z jejich užití, zaobírat se samotným pojmem „význam“ je však zbytečné.¹³⁶

4.4 Radikální překlad v teorii a praxi překladu

Quinova teze představuje odlišný přístup k překladu, který se vzdaluje od zmíněných překladatelských koncepcí založených především na praktickém využití. Přesto, že Quine poukazuje na filosofický kontext svého experimentu, který se týká spíše neurčitosti významu než neurčitosti překladu jako takového, samotná teze o překladu nezůstává bez povšimnutí a stává se tématem debat. Vzhledem k filosofickému diskurzu je myšlenka neurčitosti diskutována i dnes. Mnozí filosofové, například Donald Davidson, na ni navázali, jiní, jako John Searle argumentovali proti. Mezi překladateli se objevila spíše skeptická názorová linie, prosté odmítnutí nebo se teze stala pouhou zmínkou v teoretických knihách

¹³⁴*The Journal of Philosophy*, Volume 84, No. 1, January 1984.

¹³⁵Cit. Quine, W. V. O. Indeterminacy of Translation Again. In: *The Journal of Philosophy*, Volume 84, No. 1, January 1984, str. 9.

Originální znění: "Indeterminacy of Translation means not that there is no acceptable translation, but that there are many." Jedná se o vlastní překlad autorky.

¹³⁶Tamtéž, str. 9 – 10.

o překladu, které ji dále nerozebírají. V souvislosti se vznikající samostatnou disciplínou translatologie zhruba ve stejné době, kdy byla poprvé Quinova stať publikována, tu nicméně zůstala zakořeněna navždy. Podrobnějšího zkoumání teoretiky překladu se však nedočkala. V roce 1959 byla ve sborníku *On Translation* zastíněna překladatelskými pojednáními, která formovala přístup k praxi, například významnými příspěvky Romana Jakobsona nebo Eugena A. Nidy. Přesto se v publikacích o překladu objevuje a slouží jako příklad filosofické tendence v teorii překladu.

Jestliže se vrátíme zpět k Pymově výkladu evoluce vztahu překladu a filosofie, ve které zásadní zlom představuje německý romantismus a s ním spojené překladatelské a interpretační teorie, setkáme se s typickým příkladem nepochopení Quinovy teze. Ve srovnání s hermeneutikou ji Pym správně pokládá za genealogicky zcela odlišný pohled na překlad. Zatímco Quine se zabývá obecným tématem převodu informace, který může být umožněn hned několika způsoby a není možné zvolit právě jeden, hermeneutický přístup tento problém řeší buď na základě etického, ontologického nebo eschatologického způsobu. Nepochopení však spočívá v tom, že Quinův odborně logický přístup založený na behaviorismu podle Pyma vede pouze ke skepticismu. Následně Pym krátce popisuje Quinův myšlenkový experiment, který uzavírá tvrzením: „Význam slova „Gavagai“ nikdy nebude s určitostí přeložen.“¹³⁷

Další podrobnější zmínku o Quinově radikálním překladu nalezneme v Mouninově knize *Teoretické problémy překladu*, kde o něm hovoří v souvislosti s překladem jako způsobem osvojování si cizího jazyka. Překlad je možný, protože jsme schopni naučit se cizí jazyk. A cizímu jazyku se můžeme naučit, jelikož jsme se mohli naučit mateřskému. Mounin zde obecně poukazuje na Quinův myšlenkový experiment, ve kterém dochází k osvojování naprosto neznámého jazyka prostřednictvím komunikace s místními obyvateli v daných

---

¹³⁷Cit. Pym, A. *Philosophy and Translation*. In: Kuhlwiczak and Littau (eds.) *A companion to Translation Studies*, 2007, str. 29.

situacích. Mounin zároveň dodává, že „je škoda, že tato teorie nebyla nikdy podrobena experimentálnímu ověření, že se žádný lingvista v kontaktu s rodilými mluvčími nikdy vědomě nevěnoval pozorování způsobu, jakým se učí zcela neznámému jazyku.“¹³⁸ Mounin má pravdu v tom smyslu, že se o to vědomě žádný lingvista zřejmě nepokusil, avšak způsob osvojování jazyka tak, jak ho popisuje Quine, není ničím novým – jak uvidíme dále. Zajímavější poznatek v Mouninově textu nicméně vyvstává z toho, že Quinovu teorii považuje za platný přístup k překladu jako takovému. Mounin se dále nepouští do konkrétních popisů teze, a už vůbec nepřipouští, že se jedná pouze o myšlenkový experiment, ve kterém jde především o práci s významem z hlediska filosofického diskurzu. Nicméně jeho poznámka o experimentálním ověření by jistě stála za bližší lingvistické zkoumání.

Routledge Encyclopedia of Translation Studies obsahuje heslo „Analytical philosophy and translation“ s podrobným popisem vztahu filosofie a překladu, který zde reprezentuje především Quine a radikální překlad. Po vyložení experimentu následuje dvoustrana věnovaná Quinově filosofii a jeho následovníkům. Text hlouběji experiment neobjasňuje, vyvěrají z něj spíše filosofické postoje související s logikou a přístupem k významu.¹³⁹ Tato encyklopedie obsahuje širokou škálu hesel rozličných témat věnujících se překladu, a proto je jednotlivým heslům věnováno jen několik odstavců či pár stránek. Rozsah týkající se analytické filosofie a Quinova experimentu je tak v tomto případě více než dostačující. Naproti tomu v knize Susan Bassnettové *Translation Studies* nalezneme pouze Quinovo jméno, které je navíc použito v citaci z knihy Georga Steinera, který zde Quina zařazuje mezi třináct vlivných myslitelů vyjadřujících se k překladu.¹⁴⁰ Lawrence Venuti ve svém sborníku vstupuje do 40. a 50. let 20. století popisem dvou tendencí, které v teorii překladu v této době dominují. Na jedné straně stojí filosofický skepticismus, který reprezentuje Quine, na straně druhé praktický optimismus, v čele

---

138Cit. Mounin, G. *Teoretické problémy překladu*, 1999, str. 166.

139Baker, M. (ed.). *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, 2005, str. 8 – 13.

140Bassnett, S. *Translation Studies*, 2002, str. 77.

s Heideggerem. Plné znění Quinovy teze sborník neobsahuje. Venuti pouze vyvozuje, že existuje několik možných řešení, jak překlad vytvořit, přičemž budou vzájemně neslučitelná. Význam je přitom otázkou kultury a překlad si jej přizpůsobuje na základě vlastních zvyklostí.¹⁴¹ Jeremy Munday v knize *The Routledge Companion to Translation Studies* pouze doporučuje *Word and Object* k dalšímu čtení.¹⁴² V české literatuře o překladu nalezneme zmínku především ve známé knize Jiřího Levého *Umění překladu*¹⁴³, ve které je Quine uveden ve výčtu lingvistů zabývajících se teorií překladu. Levý píše, že Quine vytvořil základní logickou koncepci interpretace.¹⁴⁴ Podrobněji se mu již nevěnuje. Vzhledem k povaze jeho knihy, která se věnuje spíše literárnímu překladu, je to však pochopitelné.

Velmi zajímavý pohled na radikální překlad nabízí práce Eugena A. Nidy, ačkoli se Quinově tezi vůbec nevěnuje. Nida totiž jako teoretik a překladatel podobnou situaci prožil několikrát na vlastní kůži. V roce 1943 se stal členem Americké biblické společnosti a záhy na to byl jmenován hlavním koordinátorem překladatelského programu. Již v této době se aktivně podílel na vylepšování způsobu překládání Bible tak, aby byla přístupná opravdu všem. Vyvinul vlastní systém, který by umožnil nejen porozumět sdělení Bible, ale také ji přeložit do jazyků z různorodých kultur. Nida poukazyval na to, že sémantická hodnota sdělení nemůže být v odlišných kulturách nikdy stejná. Za předpokladu, že žádné dva jazyky nejsou totožné, neexistuje ani úplný převod významu z jednoho do druhého. Překlad nemůže být nikdy absolutní, tvrdí Nida ve své esejí *Principles of Correspondence* z roku 1964.¹⁴⁵ Aby však překlad originálu více přiblížil, vynalezl Nida vlastní způsob převodu, který se dnes již běžně využívá. Jedná se o tzv. dynamickou ekvivalenci, jejímž cílem je převést sdělení tak, aby byl zachován jeho význam, jazykové prostředky jsou přitom pozměněny

---

141Venuti, L. *The Translation Studies Reader*, 2004, str. 111 – 112.

142Munday, J. *The Routledge Companion to Translation Studies*, 2009, str. 206.

143*Umění překladu* vyšlo poprvé v roce 1963, tedy čtyři roky poté, co se Quinova teze objevila ve sborníku *On Translation*. V tomto vydání se však Levý o Quinovi ještě nezmiňuje.

144Levý, J. *Umění překladu*, 1983, str. 25.

145Nida, E. A. *Principles of Correspondence*. In: Venuti, L. (ed.). *The Translation Studies Reader*, 2004, str. 153.

a přizpůsobeny dané kultuře. Jedná se o překlad volný a jeho cílem je vyvolat takový účinek, který by měl přeložený text, kdyby byl čten jako originál. Jestliže v určitém jazyce neexistují příslušné výrazy, protože je daná kultura prostě nezná, je nutné si pomoci opisem. Pokud tedy budeme překládat slovo „hora“ Indiánům z naprosto rovného poloostrova Yukatán, jehož nejvyšší místo dosahuje 30 metrů, navrhuje Nida použít slovní spojení „velký kopec vysoký 3000 stop“.¹⁴⁶ Samotná myšlenka není ničím nová, podle Nidy je však nezbytnou součástí překladatelské praxe proniknout do autentického prostředí dané kultury, aby bylo možné pochopit způsob uvažování a vytvořit v jejich jazyce vhodné ekvivalenty. Překlad je prostředek, který umožňuje propojení dvou naprosto odlišných kultur.

Své teorie rozvíjel především v závislosti na jejich využitelnosti v praxi. Nida napsal nespočet teoretických statí a publikací, přednášel a účastnil se konferencí po celém světě, ale především trénoval překladatele a misionáře, kteří se podíleli na překladech Bible do nejrůznějších jazyků světa. Nida se také sám vydával do vzdálených končin, aby pochopil smýšlení odlišných kultur a osobně se tak zapojil do překládání neznámých jazyků. Během své překladatelské kariéry pomohl Nida vytvořit překlad Bible do více než 200 různých jazyků a navštívil více než 75 zemí.¹⁴⁷

V roce 1947 napsal Nida rozsáhlou studii s názvem *Morphology: The Descriptive Analysis of Words*, ve které (jak z názvu vyplývá) se věnuje morfologické analýze slov. Kromě metodologie jako takové se zabývá konkrétními problémy spojenými s překladem slov do nejrůznějších jazyků, které Nida popisuje na základě vlastních zkušeností či zkušeností svých kolegů. Obzvláště přínosná je zejména první kapitola, která poukazuje na morfologická specifika velmi exotických jazyků. V souvislosti s radikálním překladem nás však bude zajímat kapitola 7 s názvem „Field Procedures“ (Postup v terénu). Kapitola

---

¹⁴⁶Nida, E. A. and Taber. Ch. R., *The Theory and Practice of Translation*, 1982, str. 12 – 24.

¹⁴⁷Nida, E. A. *Language Structure and Translations: Essays*, 1975, Introduction by Anwar S. Dil.

obsahuje detailní popis kroků, podle kterého má lingvista postupovat při kontaktu se zcela neznámou kulturou, a to buď pomocí přístupu biligvního nebo monoligvního.¹⁴⁸ Biligvní přístup zahrnuje mediační jazyk, který zprostředkovává komunikaci mezi dvěma neznámými jazyky za asistence tlumočnicka. Monoligvní přístup představuje radikální překlad, situaci, ve které je lingvista konfrontován s neznámým jazykem bez pomoci tlumočnicka.

Proniknutí do exotické kultury umožňují především správná gesta, kterými si cizince nakloníme na svou stranu. První kroky tedy spočívají hlavně v gestikulaci – úsměvy, otevřená náruč a podávání rukou (či napodobování specifických gest dané kultury). Důležité je také umět se zasmát vlastním chybám, pokud dojde k nedorozumění. Cizinci mohou být velmi nedůvěřiví, je tedy nutné dát najevo veselý a optimistický přístup. K navázání komunikace je nezbytné za každých okolností mluvit, i když nám domorodci nerozumějí, vybudíme je tak k řeči. Nyní se dostáváme k samotnému osvojování jejich jazyka. Abychom domorodce přiměli k pojmenovávání objektů, musíme projevit obdiv a zájem o jejich specifické artefakty, například oděvy či domy. Na předměty ukazujeme vhodným gestem a domorodec většinou pochopí, že se od něj očekává název pro danou věc. Zde však Nida upozorňuje na různá gesta, která jsou spojená s ukazováním. V některých kulturách je totiž ukazování prstem neznámé gesto a v několika případech se tak stalo, že domorodec odpověděl slovem označujícím „prst“. Doporučuje tedy ukazovat bradou, dolním rtem, loktem nebo kývnutím hlavy. Jestliže se domorodci ptají na naše věci či nástroje a opakují přitom nějakou frázi, je možné, že říkají „Co je to?“. Zkusíme ji tedy použít a ptát se na předměty, a pokud je to pravda, celý proces se tím velmi zjednoduší. Názvy předmětů si pečlivě zaznamenáváme společně s jejich možnými významy. Na předměty se ptáme opakovaně, a pokud dostáváme stále stejnou odpověď, je pravděpodobné, že daný výraz odpovídá určitému předmětu. Pokud ne, pokračujeme s dotazováním. Rovněž se snažíme pronášet slova, která jsme si zapsali, a sledujeme domorodcovu reakci. Slova bychom se

---

148Nida, E. A. *Morphology: The Descriptive Analysis of Words*, 1952, str. 175.

měli naučit z paměti, čímž domorodce pravděpodobně oslníme a bude ochotný v této „výuce“ pokračovat.¹⁴⁹

V dalších krocích Nida popisuje osvojování názvů nejen objektů, ale také aktivit, které vyvoláme prostřednictvím napodobování. Dochází také k osvojení osobních zájmen, která vyplynou ze spojení se slovesy. Podle Nidy jsou tyto tři slovní druhy (podstatná jména, osobní zájmena, slovesa) nezbytné k navázání komunikace a překonání prvotních jazykových bariér. Dále doporučuje slova využívat v co největší míře v komunikaci s domorodci, ale především si všechna zaznamenávat a porovnávat morfémy.¹⁵⁰

V zásadě tedy můžeme prohlásit, že Quinův hypotetický lingvista by při osvojování základních výrazů postupoval stejně. Bez tlumočnicka se lingvista musí spoléhat na situace a momentální reakce domorodců a vyvozovat z nich význam slov na základě vlastních hypotéz. Dále pak pokračovat s používáním slov a přiřazováním jejich významů pomocí metody pokus-omyl. Tedy podobným způsobem, jako když se dítě učí mateřský jazyk, jak ostatně tvrdí i Quine. Rozdíl však spočívá v přístupu k experimentu. Nida na rozdíl od Quina popisuje vlastní zkušenost, konkrétní kroky, kterými postupoval při střetu s naprosto neznámým jazykem. Výrazně zohledňuje kulturní kontext, využívá poznatky z antropologie a jeho snahou je proniknout do dané kultury prostřednictvím osvojení jazyka. Významy předpokládá na základě reakcí domorodců, slova překládá označeními, kterými by běžně pojmenoval předměty ve svém jazyce. Slova následně zkoumá z lingvistického hlediska, hledá společné morfémy slov, ze kterých by bylo možné vyvodit strukturu a zákonitosti daného jazyka.

Naproti tomu Quine využívá překlad pouze jako prostředek k práci s významem. Jeho experiment vychází z čistě filosofického zájmu, jak upozorňuje ve své eseji *Indeterminacy of Translation Again*. Pokud jedna věta nese určitý

---

149 Tamtéž, str. 175 – 177.

150 Tamtéž, str. 177.

význam a druhá věta je jejím překladem, musí mít tato věta zákonitě význam stejný. To je podle Quina obecně rozšířený předpoklad, který se však snaží vyvrátit. Význam přiřazovaný k věcem je abstraktní záležitostí, kterou nikdy s určitostí nepřeložíme. Neurčitost nespočívá v tom, že nedokážeme přeložit určité tvrzení, nýbrž v tom, že nemůžeme přeložit něčí myšlenku, abstraktní „význam“ v naší hlavě. Slova, která vyslovíme, přeložitelná jsou. Quine připouští, že v praxi by samozřejmě lingvista na základě situace výraz „gavagai“ přeložil jako „králík“. Teprve pokud by si dostatečně osvojil domorodý jazyk, mohl by klást složitější otázky a zjistit, jestli se pletl.¹⁵¹

Svým myšlenkovým experimentem se Quine snaží spíše poukázat na problémy spojené s tradičním pojetím významu, než aby teorii překladu zpochybňoval. O překladu v zásadě říká, že neexistuje jediné správné řešení, nýbrž je jich několik. Tato teze platí v teorii překladu běžně, potvrzuje ji i Nida: nezabýváme se otázkou, jestli je překlad dobře nebo špatně, jde spíše o to, "jak moc" dobře, případně "jak moc" špatně.¹⁵² V úvodu knihy *Language Structure and Translation* se Nida věnuje rovněž problematice významu a dochází k podobnému závěru jako Quine. Při popisu významu vychází Nida ze sémantické analýzy slov, která vychází ze tří premis: (1) žádné slovo nikdy nemá ve dvou odlišných tvrzeních stejný význam, (2) v rámci jednoho jazyka není možné nalézt úplnou synonymickou dvojici slov, (3) mezi významem určitého výrazu vyjádřeném ve dvou odlišných jazycích neexistuje přesná shoda. Z toho vyplývá, že dokonalá komunikace je nemožná, veškerá komunikace probíhá jen v určité míře. A stejně jako význam slov není plně přenositelný z jednoho jazyka do druhého (nebo i v rámci jednoho jazyka), není ani překlad nikdy absolutní.¹⁵³

Otázka významu je stejně problematická jak ve filosofickém diskurzu, tak v teorii překladu. V moderní lingvistice vzniklo několik velkých teorií významu, které prohloubily analýzu vztahů mezi formální jazykovou výpovědí a významem

---

151Quine, W. V. O. *Word and Object*, 1960, str. 40.

152Nida, E. A. *Language Structure and Translations: Essays*, 1975, str. 5.

153Tamtéž, str. 5.

této výpovědi. Například Ferdinand de Saussure kritizoval tradiční pojetí jazyka jako nomenklaturu, podle které je možné předpokládat, že spojení pojmenování s příslušnou věcí je naprosto jednoduchou operací. Vytvořil tedy vlastní komplexní teorii označovaného (signifié) – pro pojem, a označujícího (signifiant) – pro akustický obraz.¹⁵⁴ Jeho nová teorie otřásla tehdejší jistotou osob, pro něž byl jazyk pouze inventář pojmů označující věci. Naproti tomu Leonard Bloomfield se vyhýbá jakékoli mentalistické definici pojmu význam a popisuje jej z behavioristického úhlu pohledu – význam výpovědi představuje *situaci*, v níž mluvčí výpověď pronáší a posluchač svým *chováním* reaguje.¹⁵⁵ Podle této definice by byl však rozsah našeho poznání velmi omezený, jak ostatně potvrzuje i sám Bloomfield. Americký lingvista Zellig SABBETAI Harris je zastáncem tzv. distribuční lingvistiky, podle které význam stojí až na konci procesu formálního rozboru textu. Harris se odvracel od obsahu sdělení a jazyk popisoval „vědeckými“ prostředky bez ohledu na význam jazykových jednotek.¹⁵⁶ K podobnému stanovisku se dopravoval i dánský lingvista Louis HJELMSLEV, který stejně jako Bloomfield a Harris stavěl teorii lingvistiky na odmítání jakéhokoli používání významů.¹⁵⁷

Při procesu překládání hraje však význam stěžejní roli. Bez jeho pochopení není možné výchozí text přeložit. A právě nahlížení na text jako komplexní jednotku představuje cestu k odhalení významu. Překladatel nepřekládá slova odděleně, pracuje s nimi v kontextu. Nezaměřuje se na jednotlivá slova a věty, ale spíše na vztahy mezi nimi, které tvoří celistvý text. V teorii překladu je pozornost soustředěna především na sémantiku textovou, kontextuální. Této tématice se věnují například teoretikové Albrecht NEUBERT a Gregory M. SHREDE v knize *Translation as Text*. Zdůrazňují zde, že překladatel musí být na prvním místě především odborník v oblasti sémantiky. Klíčovým konceptem sémantiky

---

154Saussure, F. *Kurz obecné lingvistiky*, 2007.

155Bloomfield, L. *Language*, 1955, str. 139.

156Harris, Z. S. *Methods in structural Linguistics*, 1951.

157Hjelmslev, L. *Prolegomena to a Theory of Language*, 1953.

je však pro překládání význam textový. Teprve když překladatel projde celým výchozím textem, je schopen určit jeho význam.¹⁵⁸

4.5 Situace po Quinovi

Po zveřejnění Quinovy teze o neurčitosti překladu se v oblasti analytické filosofie zvedla vlna zájmu o překlad. Nejvíce inspirovala Donalda Davidsona, který v návaznosti na Quina využil metodu překladu jako prostředek odкрыtí povahy významu. Davidson stejně jako Quine hovoří o tom, jak proniknout do sémantiky naprosto neznámého jazyka. Oproti Quinovi se však Davidson zabývá koncepcí interpretace, která podle něj více vystihuje obecnou situaci, kdy se snažíme význam výpovědi neznámého jazyka vysvětlit prostřednictvím našeho jazyka. Ve svém popisu Davidson nepracuje s pojmem stimulačního významu, zabývá se objektivními rysy světa, které se mění zároveň se změnami v přístupu k pravdivosti vět. Základním předpokladem interpretace daného jazyka je pravdivostní hodnota výpovědi. Bez pochopení pojmu pravda je nemožná nejen interpretace, ale samotný jazyk a myšlení.¹⁵⁹

Davidsonova teze o radikální interpretaci má oproti Quinově radikálnímu překladu ve vztahu k translatoologii více abstraktní povahu. Davidson neodkazuje k překladu explicitně, zásadní je pro něj pojem pravdy. Jestliže můžeme dané výpovědi připsat pravdivostní hodnotu, je možné ji přeložit.¹⁶⁰ Toto tvrzení svědčí ve prospěch přeložitelnosti v rámci kulturního relativismu, pro teorii překladu však nenachází další uplatnění. Davidson podobně jako Quine zdůrazňuje překážky spojené s definicí významu a dospívá k jeho neurčitosti, nenabízí však další výklad týkající se skutečné přeložitelnosti. Davidson je považován za jednoho z nejvýraznějších představitelů současného postanalytického filosofického myšlení, do rámce teorie a praxe překladu ho nicméně řadit nelze.

158Neubert, A., Shreve G. M. *Translation as Text*, 1992, str. 135 – 136.

159Davidson, D. *Inquiries into Truth and Interpretation*, 1984, str. 125 – 131.

160Tamtéž, str. 194 – 195.

Jeho jméno se v publikacích, které se věnují překladu, objevuje jen velmi zřídka a v těchto případech nenalezneme žádný konkrétní popis jeho teze o radikální interpretaci. Výjimku tvoří pouze *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, ve které zaujímá Davidson místo pod stejným heslem jako Quine, tedy „Analytical philosophy and translation“.¹⁶¹

Zatímco pro analytickou filosofii měla Quinova teze o neurčitosti překladu dalekosáhlý vliv, teorie překladu se od filosofického diskurzu postupně odklání, neboť v něm nenachází využitelnost pro praxi. Sémantický skepticismus, jak jej nastolil Quine, vede k odcizení těchto disciplín a překladatelé ztrácí zájem o filosofii jazyka. K tomuto odcizení nedochází pouze na základě analytické tradice, vliv má rovněž evropské filosofické myšlení a nové teorie vznikající v 60. letech minulého století. Po Benjaminově výkladu k teorii překladu, který přináší zajímavý pohled z pozice filosofického diskurzu, a Heideggerově překladové analýze původních antických děl, se objevuje Jacques Derrida se svou kritikou překladu a ovlivňuje další vývoj vztahu filosofie a translologie.

V roce 1968 zveřejnil Derrida text *Le pharmacie de Platon*, ve kterém v úvodu tvrdí, že při řešení překážek spojených s překladem se dostáváme do oblasti filosofie.¹⁶² Určitý text může být podle Derridy zároveň přeložitelný i nepřeložitelný. Překlad představuje patovou situaci, která nás vede do úskalí filosofie. Ve svém spisu *Le pharmacie de Platon* se Derrida zabývá překladem Platónových dialogů a uvádí příklad, který činí překlad neřešitelným. Klíčovou roli zde hraje řecké slovo „pharmakon“, které se dá přeložit dvěma způsoby – buď jako „lék“, nebo jako „jed“. Podle Derridy je v tomto případě překlad nemožný. Zvolením jednoho výrazu dochází k narušení výpovědi a původního významu díla. Ačkoli je prvotním cílem překladu přenesení a zachování významu, během procesu překládání zákonitě dochází k určité ztrátě obsahu. Přeložený text tedy nikdy nemůže poskytnout kompletní hodnotu původního díla.¹⁶³

---

¹⁶¹Baker, M. (ed.). *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, 2005, str. 10 – 13.

¹⁶²Derrida, J. *Dissemination*, 1981, str. 72.

¹⁶³Tamtéž, str. 95 – 98.

Derridova teze o přeložitelnosti se do určité míry podobá neurčitosti překladu tak, jak ji představil Quine. Oba svým způsobem tvrdí, že překlad nedokáže zachovat význam. Quine je však přesvědčen, že význam se ztrácí již od počátku, tedy ve výchozím sdělení, a proto nejsme schopni říci, který překlad je správný nebo špatný, existuje více možností. Naopak Derrida z hlediska překladu zpochybňuje objektivitu cílového textu, který podle něj původní smysl ztrácí. V obou případech však dochází k odmítnutí těchto tezí z hlediska teorie překladu a nedlouho po jejich zveřejnění se od filosofie jazyka překlad odvrací. Teoretici překladu se přiklání spíše k deskriptivnímu nebo empirickému přístupu k překladu, který umožňuje praktické využití v procesu překládání. Následkem oddělení filosofie jazyka od teorie překladu dochází k formování nové disciplíny, která spíše než na teorii klade důraz na uplatnění poznatků v praxi. Tento závazek vyplývá také z nového názvu oboru, když se v anglicky mluvícím světě dosavadní „Translation Theory“ mění na konci 70. let na „Translation Studies“. V jiných jazycích včetně češtiny se upřednostňuje označení translologie. Od 90. let 20. století se její postavení silně upevňuje a translologie nabývá respekt jako samostatný vědní obor. Její interkulturní a interdisciplinární povaha je však příznačná, a tak je spolupráce s jinými vědními obory nutností.¹⁶⁴ Ačkoli filosofie znamená pro překlad stále podstatnou oporu, nejsou to již filosofové, kteří by vytvářeli nové teorie a popisy přístupů pro praxi překladu.

---

¹⁶⁴Bassnett, S. *Translation Studies*, 2002, str. 2 – 10.

5 ZÁVĚR

Cílem této diplomové práce bylo nastínit vznik a vývoj moderní translatologie a konfrontovat její lingvistický přístup k překladu s teoriemi z oblasti filosofického diskurzu. Translatologie je poměrně mladá disciplína, která si dnes již právoplatně drží své místo na poli vědy. Vývoj teorie překladu prošel dlouhou cestou, translatologie jako věda však vzniká až ve 2. polovině 20. století. Její charakter je silně interdisciplinární a je podmíněn přínosy z široké škály dalších vědních oborů. Filosofie představovala oporu při vzniku prvních teoretických pojednání a často to byli právě filosofové, kteří nejen že překládali, ale také přispívali k teoretizaci překladatelských postupů.

V první části práce s názvem „Překlad a lingvistika“ se pohybujeme na pomezí 19. a 20. století, kdy dochází k systematizaci studií o překladu, ale především vznikají také ucelené lingvistické teorie, které sice zpočátku nejeví o překlad zájem, posléze se však stávají jeho nedílnou součástí. V první polovině 20. století se s novými lingvistickými poznatky budují i první pevné základy teorie překladu, která je tudíž v této době výrazně lingvisticky orientovaná. Ačkoli se formují nové ucelené překladatelské teorie a vznikají překladatelské školy, zařazení oboru však stále chybí. Objevují se dvě tendence, podle kterých lze překlad zařadit buď pod literární vědu, nebo pod lingvistiku. V souvislosti s touto dichotomií se také hovoří o překladu jako o umění, či jako o vědě. Můžeme však říci, že toto rozdělení plyne především ze skutečné povahy překladu, která vychází současně z praxe i teorie. Propojení těchto přístupů umožňuje na konci 70. let 20. století vznik translatologie jako vědy, v anglosaském světě Translation Studies, z jejichž teoretických pojednání plynou především praktické výsledky.

Druhá část s názvem "Překlad a filosofie" již mapuje směr, kterým se ubíral vztah mezi překladem a filosofií. Ačkoli není v současnosti jejich provázanost příliš patrná, vzájemná spolupráce je pro mnohé překladatele nadějí

na zdokonalení jejich práce. Jedním z nich je teoretik a překladatel Anthony Pym, jehož esej „Philosophy and Translation“ byla stěžejním inspiračním zdrojem v této části práce. Podle Pyma se vztah překladu a filosofie nejvíce prohloubil v době německého romantismu, kdy se utvářel německý jazyk a rostl zájem o vytríbenost překladů. Učení německých filosofů tohoto období je přínosné především proto, že jejich znalosti pokrývaly širokou škálu zájmu a tito vzdělanci tak formulovali teorie, které ovlivnily vznik nových disciplín. V této souvislosti jsem se zaměřila především na osobnost Johanna Gottfrieda Herdera, který bývá často opomíjen nejen ve filosofii, ale také v teorii překladu. Jeho teoretická pojednání se však stala příkladem a inspirací pro mnohé jeho následovníky a uznávané teoretiky interpretace a překladu, především v německé tradici. Vzhledem k charakteru této kapitoly považuji za důležité zdůraznit především to, že již Herder upozorňoval na to, že překladatel by měl být nejen filologem, ale také básníkem a filosofem. Dá se říci, že tímto poznatkem Herder anticipuje budoucí spojení lingvistického a literárního přístupu k překladu, na jehož základě se utváří samostatná vědní disciplína translatologie. Zároveň je však nutné podotknout, že přímá účast filosofie v tomto oboru v současnosti zaostává.

Na počátku 20. století jeví filosofové o překlad zájem v souvislosti s hermeneutickým přístupem k textu a jeho interpretaci. Martin Heidegger na překladech antických děl uvádí, že pomocí správné interpretace děl je možné nalézt jejich původní smysl. Věrný překlad, který zachovává výchozí obsah i formu, je schopný přenést i původní záměr autora a smysl filosofického pojednání. Významným autorem, který se vyjadřuje k teorii překladu, je v tomto období také německý filosof, překladatel a literární kritik Walter Benjamin, podle něhož zaujímá překlad autonomní postavení a podílí se na vzniku „nového života“ díla. Benjaminovo pojednání je často uváděné v knihách o překladu jako příklad propojení filosofie s teorií překladu. Z překladatelského hlediska považuji za velmi přínosnou knihu českého autora Martina Rittera *Filosofie jazyka Waltera Benjamina*, ve které detailně rozebírá Benjaminovu teorii, a také porovnává rozdílnost některých výrazů v překladech Benjaminovy teze do jiných

jazyků. Tímto způsobem by měla fungovat diskuze mezi překladatelem a filosofem, a to především při překládání filosofických textů.

Název třetí části práce, tedy „Neurčitost překladu“, do určité míry odráží vývoj, kterým prochází vztah překladu a filosofie během 2. poloviny 20. století. Jedná se však především o označení známé myšlenkové teze, kterou zhruba v této době nadnesl americký představitel analytické filosofie Willard Van Orman Quine a vzbudil tím zájem mimo jiné i v rozvíjející se translatoologii. Jak jsme se dozvěděli, jeho experiment s radikálním překladem není v překladatelské činnosti ničím novým a je to postup dříve velmi běžný. K porovnání postupu slouží detailní popis situace skutečného lingvisty v terénu, kterým je v tomto případě významný lingvista a překladatel Eugene A. Nida. Quine však zdůrazňuje, že překlad využívá pouze jako prostředek k práci s významem, kterým dokládá především neurčitost jakéhokoli významu z čistě filosofického hlediska.

Přesto se však Quinova teze objevila ve sborníku věnovanému překladu již v roce 1959. Od té doby zůstala v translatoologii zakořeněna jako filosofický koncept, který odmítá možnost přeložitelnosti jakéhokoli tvrzení, a měla za následek zavržení filosofie v rámci teorie překladu. V mnohých případech však dochází spíše k nepochopení této teze a málokterá kniha o překladu obsahuje hlubší vysvětlení. Co autorům těchto knih zřejmě uniká je to, že se Quine nezabývá překladem jako takovým, ani nepředstavuje nový přístup k překladatelskému procesu, nýbrž konstatuje, že je potřeba zapracovat na vnímání pojmu *význam* v rámci sémantiky.

Význam však při překládání hraje stěžejní roli a bez jeho pochopení není překlad možný. Skotský lingvista John C. Catford například uvádí, že překlad není nic jiného než přenesení významu původního sdělení do cílového jazyka a že výchozí a cílový text mají nést stejný význam.¹⁶⁵ Při procesu překládání je zapotřebí pracovat s významy podle obecných zákonitostí sémantiky, tedy že

---

¹⁶⁵Catford, J. C. *A Linguistic Theory of Translation*, 1965, str. 35.

význam značí vztah mezi znaky a označovanými předměty (jevy, událostmi), jinými slovy mezi tvary či formami a jejich obsahem či významem.¹⁶⁶ Překladačovým úkolem je nalézt vhodný způsob, kterým by vyjádřil tento vztah v cílovém jazyce. Pracuje s ekvivalentními pojmy cílového jazyka tak, aby přenesl smysl výpovědi výchozího jazyka a textu. Například v českém jazyce jsme schopni chápat značný rozdíl mezi slovy „hora“ a „velký kopec“, ale jak jsme si mohli všimnout, v určité kultuře je nutné význam či obsah těchto slov chápat jako ekvivalentní. Eugene A. Nida si (do určité míry podobně jako Quine) uvědomuje neurčitost významu, či obtížnost jeho přenositelnosti z jednoho jazyka do druhého, jako překladatel však hledá řešení použitelné v praxi. Zacházení s pojmem význam v rámci teorie a praxe překladu nejlépe shrnuje Georges Mounin, který tvrdí, že pokusy odstranit jakoukoliv práci s významem jsou v rámci formální deskriptivní lingvistiky zpochybnitelné a zpochybnované. Nové teorie významu ukazují, nakolik může být jeho uchopení obtížné a riskantní, do teoretické oprávněnosti, ani do praktické možnosti překladových operací však zasáhnout nemohou.¹⁶⁷

Quine svým myšlenkovým experimentem poukazuje především na neurčitost významu, ve své eseji „Indeterminacy of Translation Again“ však sémantiku nezavrhuje a zdůrazňuje, že je stále na čem pracovat.¹⁶⁸ Jestliže je význam pro překlad stěžejní záležitostí, pak s Quinovou tezí v rámci translatologie nelze jinak než souhlasit. Teze poskytuje zajímavý exkurz do filosofického vnímání pojmu význam a s ním související přeložitelností. Domnívám se, že pokud má být jeho jméno nadále v teoretických knihách o překladu zmiňováno, měla by mu být věnována větší pozornost především v kapitolách o významu, které se Quinovi nevěnují. V opačném případě vyvstává otázka, zdali jej bez bližšího vysvětlování do teorie překladu vůbec začleňovat,

---

166Černý, J. *Úvod do studia jazyka*, 2008, str. 169.

167Mounin, G. *Teoretické problémy překladu*, 1999, str. 46 – 47.

168Quine, W. V. O. Indeterminacy of Translation Again. In: *The Journal of Philosophy*, Volume 84, No. 1, January 1984, str. 9.

jestliže sám upozorňoval na to, že jeho myšlenka o radikálním překladu je čistě filosofického charakteru.

Blíže nevysvětlená Quinova teze však působí v teorii překladu spíše neurčitost vztahu mezi překladem a filosofií. Během 2. poloviny 20. století dochází k jejich pozvolnému oddělování, které završují další myšlenkové teorie o překladu v rámci filosofického diskurzu. Tyto myšlenky jsou však nevyužitelné v praxi, a tak se překladatelé od filosofie odvrací a vzniká nová disciplína, která klade důraz na uplatnění poznatků v praxi. Filosofové se nepodílí na formování nových překladatelských postupů, jejich pomoc je však stále vyhledávaná. Pomyslný konec této evoluce vztahu překladu a filosofie uzavírá výstižně Anthony Pym, který ve své eseji tvrdí, že pokud je v překladu možné pouze jedno řešení, není potřeba se tímto problémem dále zabírat. Pokud se však objeví dvě nebo tři možnosti, je nutné se obrátit na teorii překladu, která poskytne řešení této situace. Jestliže je však možností několik a neexistuje teorie, která by nabídla východisko, pak je zapotřebí využít pomoci z oblasti filosofického diskurzu. Úloha filosofie však nespočívá v nabídnutí konkrétního řešení, má navrhnout vlastní stanoviska nebo vhodná slova pro překlad, a úkolem translatologie je poté vybrat, které bude nejvhodnější pro použití v praxi.¹⁶⁹

---

¹⁶⁹Pym, A. Philosophy and Translation. In: Kuhiwczak and Littau (eds.) *A companion to Translation Studies*, 2007, str. 44.

6 SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

6.1 Literatura

BAKER, Mona (ed.). *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. New York: Taylor & Francis e-Library, 2005. ISBN 0-203-35979-8.

BAKER, Mona, SALDANHA, Gabriela (eds.). *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. New York: Taylor & Francis e-Library, 2009. ISBN 0-203-87206-1.

BASSNETT, Susan. *Translation Studies*. New York: Routledge, 2002. ISBN 0-415-28013-3.

BENJAMIN, Walter. The Task of the Translator: An Introduction to the Translation of Baudelaire's *Tableaux Parisiens*. In: VENUTI, Lawrence (ed.). *The Translation Studies Reader*. London: Routledge, 2004, str. 75 – 83. ISBN 0-415-31919-6.

BLOOMFIELD. *Language*. London: Compton Printing Ltd., 1973. ISBN 0-04-400016-2.

BROWER, A. Reuben (ed.). *On Translation*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1959. ISBN není.

BUDIL, Ivo. *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. Praha: Triton, 2003. ISBN 80-7254-321-0.

CARNAP, Rudolf. *Logische Syntax der Sprache*. Wien: Springer, 1934. ISBN není.

CATFORD, John. *A linguistic Theory of Translation*. Oxford: Oxford University Press, 1978. ISBN 0-19-437018-6.

ČERNÝ, Jiří. *Dějiny lingvistiky*. Olomouc: Votobia, 1996. ISBN 80-85885-96-4.

- ČERNÝ, Jiří. *Úvod do studia jazyka*. Olomouc: Rubico, 2008. ISBN 978-80-7346-093-8.
- DAVIDSON, Donald. *Inquiries into Truth and Interpretation*. Oxford: Oxford University Press, 1984. ISBN 0-19-824617-X.
- DERRIDA, Jacques. *Dissemination*. London: The Athone Press, 1981. ISBN 0-485-30005-2.
- DUMMETT, Michael. *Origins of Analytical Philosophy*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1994. ISBN 0-674-64472-7.
- FREGE, Gottlob. *The Philosophical and Mathematical Correspondence*. Chicago: University of Chicago Press, 1980. ISBN 0-226-26197-2.
- FREGE, Gottlob. *Základy aritmetiky*. Praha: Oikoymenh, 2011. ISBN 978-80-7298-319-3.
- FORSTER, Michael. *After Herder, Philosophy of Language in German Tradition*. New York: Oxford University Press, 2010. ISBN 978-0-19-922811-9.
- GIBSON, Roger F. (ed.). *The Cambridge Companion to Quine*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. ISBN 0-521-63949-2.
- GRONDIN, Jean. *Úvod do hermeneutiky*. Praha: Oikoymenh, 2011. ISBN 80-86005-43-7.
- HARRIS, Zellig Sabbetai. *Methods in structural linguistics*. Chicago: The University of Chicago Press, 1951.
- HEIDEGGER, Martin. *Anaximandrův výrok*. Praha: Oikoymenh, 2012. ISBN 978-60-7298-474-9.

HERDER, Johann Gottfried. Fragmente (1766 – 1767). In: Lefevere, Andrew (Ed.). *Translation/History/Culture*. New York: Taylor & Francis e-Library, 2003, str. 74. ISBN 0-203-41760-7.

HERDER, Johann Gottfried. *Vývoj lidskosti*. Praha: J. Leichter, 1941. ISBN není.

HERMES, Hans, KAMBARTEL, Friedrich, KAULBACH, Friedrich (eds.). *Gottlob Frege, Posthumous Writings*. Oxford: Basil Blackwell, 1979. ISBN 0-631-10301-5.

HJELMSLEV, Louis. Prolegomena to a Theory of Language. In: *International Journal of American Linguistics* (Memoir 7), vol. XIX, No. 1, 1953, str. 92.

HROCH, Jaroslav, KONEČNÁ Magdalena, HLOUCH Lukáš. *Proměny hermeneutického myšlení*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010. ISBN 978-80-7325-231-1.

JACOBSON, Roman. On Linguistic Aspects of Translation. In: VENUTI, Lawrence (ed.). *The Translation Studies Reader*. London: Routledge, 2004, str. 138 – 143. ISBN 0-415-31919-6.

KNITTLOVÁ, Dagmar. *K teorii i praxi překladu*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2000. ISBN 80-244-0143-6 .

KNITTLOVÁ, Dagmar. *Teorie překladu*. Olomouc: Univerzita Palackého. 1995. ISBN 80-7067-459-8.

KUFNEROVÁ, Zlata. *Čtení o překládání*. Jinočany: H&H Vyšehradská s.r.o., 2009. ISBN 978-80-7319-088-0.

KUFNEROVÁ, Zlata. SKOUMALOVÁ, Zdena (eds.). *Překládání a čeština*. Jinočany: H&H Vyšehradská s.r.o., 1994. ISBN 80-85787-14-8.

LEFEVERE, A. *Translating Literature: The German Tradition from Luther to Rosenzweig*, Amsterdam: Editions Rodopi, 1977. ISBN: 9023215133.

LEVÝ, Jiří. *Umění překladu*. Praha: Ivo Železný, 1998. ISBN není.

LEVÝ, Jiří. *Umění překladu*. Praha: Panorama, 1983. ISBN není.

LEVÝ, Jiří. *Umění překladu*. Praha: Československý spisovatel, 1963. ISBN není.

LOSONSKY, Michael. *Linguistic Turns in Modern Philosophy*. New York: Cambridge University Press, 2006. ISBN 0-521-65470-X.

MARVAN, Tomáš. *Otázka významu. Cesty analytické filosofie jazyka*. Praha: Togga, 2010. ISBN 978-80-87258-33-0.

MARVAN, Tomáš, HVORECKÝ, Juraj (eds.). *Základní pojmy filosofie jazyka a mysli*. Nynburk: O.P.S., 2007. ISBN 978-80-903773-3-2.

MOUNIN, Georges. *Teoretické problémy překladu*. Praha: Karolinum, 1999. ISBN 80-7184-7733-X.

MUNDAY, Jeremy (ed.). *The Routledge Companion to Translation Studies*. New York: Taylor & Francis e-Library, 2009. ISBN 0-203-87945-7.

NEUBERT, Albrecht, SHREVE M. Gregory. *Translating as Text*. Kent: Kent State University Press, 1992. ISBN 0-873-38469-5.

NEWMARK, Peter. *A Textbook of Translation*. New Jersey: Prentice Hall International, 1988. ISBN 0-15-912593-0.

NIDA, Eugene Albert. *Language Structure and Translations: Essays*. Palo Alto: Stanford University Press, 1975. ISBN 0-80-470885-1.

NIDA, Eugene Albert. *Morphology: The Descriptive Analysis of Words*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1952. ISBN není.

NIDA, Eugene Albert. Principles of Correspondence. In: Venuti, L. (ed.). *The Translation Studies Reader*. London: Routledge, 2004, str. 153 – 167. ISBN 0-415-31919-6.

- NIDA, Eugene Albert and TABER, Charles. *The Theory and Practice of Translation*. Leiden: E. J. Brill, 1982. ISBN 90-04-06550-4.
- PATOČKA, Jan. J.G. Herder a jeho filosofie humanity. In: HERDER, Johann Gottfried, *Vývoj lidskosti*. Praha: J. Leichter, 1941. ISBN není.
- PEREGRIN, Jaroslav. *Kapitoly z analytické filosofie*. Praha: Nakladatelství filosofického ústavu AV ČR, 2005. ISBN 80-7007-207-5.
- PEREGRIN, Jaroslav. *Význam a struktura*. Praha: Oikoymenh, 1999. ISBN 80-86005-93-3.
- PUTNAM, Hilary. The Refutation of Conventionalism. In: *Mind, Language and Reality: Philosophical Papers, vol. 2*. Cambridge: Cambridge University Press, 1975.
- PYM, Anthony. Philosophy and Translation. In: KUHIWCZAK and LITTAU (eds.). *A companion to Translation Studies*. Trowbridge: Cromwell Press Ltd., 2007, str. 24 – 44. ISBN 978-1-85359-957-6.
- QUINE, Willard Van Orman. Indeterminacy of Translation Again. In: *The Journal of Philosophy*, Volume 84, No. 1, January 1984, str. 5 – 10.
- QUINE, Willard Van Orman. *Pursuit of Truth*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press ISBN 0-674-73951-5.
- QUINE, Willard Van Orman. *Word and Object*. Cambridge, Mass.: The MIT Press, 1964. ISBN 0-26-267001-1.
- RITTER, Martin. *Filosofie jazyka Waltera Benjamina*. Praha: Filosofia, 2009. ISBN 978-80-7007-301-8.
- SAUSSURE Ferdinand. *Kurs obecné lingvistiky*. Praha: Academia, 2007. ISBN 978-80-200-1568-6.

SNELL-HORNBY, Mary. *The Turns of Translation Studies: New Paradigms or shifting viewpoints?* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2006. ISBN 90-272-1673-8.

STÖRIG, Hans Joachym. *Malé dějiny filosofie*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. ISBN 978-80-7195-206-0.

STEINER, George. *After Babel. Aspects of Language and Translation*. London: Oxford University Press, 1975. ISBN 0-19-212196-0.

STEINER, George. *Po Bábelu: otázky jazyka a překlada*. Praha: Triáda, 2010. ISBN 978-80-87256-38-1.

STÖRING, Hans Joachym. *Malé dějiny filosofie*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. ISBN 978-80-7195-206-0.

TYTLER, Alexander Fraser. *Essay on the Principles of Translation*. London: J. M. Dent & Sons Ltd., 1907.

VENUTI, Lawrence (ed.). *The Translation Studies Reader*. London: Routledge, 2004. ISBN 0-415-31919-6.

6.2 Elektronické zdroje

Anthony Pym, Universitat Rovira i Virgili [online]. © 2013 [Cit. 2013-15-01].
Dostupné z: <http://urv.academia.edu/PymAnthony>

FORAN, Lisa (ed.). *Translation and Philosophy* (Extract PDF) [online]. © 2013
[Cit. 2013-06-03]. Dostupné z: <http://www.peterlang.com/index.cfm?event=cmp.ccc.seitenstruktur.detailseiten&seitentyp=produkt&pk=64405&concordeid=430794>

Lisa Foran, University College Dublin [online]. © 2013 [Cit. 2013-06-03].
Dostupné z: <http://ucd-ie.academia.edu/LisaForan>

HEDÁNEK, J. *Několik soudobých překladů Bible do češtiny. Přednáška pro Pražský lingvistický kroužek na zasedáních dne 16. a 30. května 2005* [online]. © 2005
[Cit. 2013-16-2]. Dostupné z: <http://www.nbk.cz/file.php?id=217>

Michael Forster, University of Chicago [online]. © 2013 [Cit. 2013-04-02].
Dostupné z: <http://philosophy.uchicago.edu/faculty/forster.html>

7 SUMMARY

The main objective of this diploma thesis is primarily to introduce the relationship between translation and philosophy and try to find out how tight their connection is in current Translation Studies. The title of the thesis, “The Indeterminacy of Translation”, comes from well-known philosophical experiment concerning translation, introduced by American analytic philosopher Willard Van Orman Quine in 1960's. The thesis is divided into three main parts; each of them is focused on slightly different area of concern, but they offer the idea of forming the relationship between translation and philosophy.

The first part of the thesis is dealing with translation itself, its principles, development, leading to the birth of Translation Studies. The second part is called “Translation and Philosophy” and it follows the relationship during the development of translation theories. The most important source of information in the second part of the thesis was an essay, named as the title of this part, written by theoretician and translator Anthony Pym who calls for need of philosophy in Translation Studies. In his essay, he describes the connection of translation and philosophy, which reached its high point during the German Romanticism. The main philosophical theories of this period concerning translation are introduced in this part of the thesis.

The final part is focusing on the philosophical theses introduced in the 1960's – the period when Translation Studies were about to born. The main aim here is to describe Quine's Indeterminacy of Translation thesis, compare it to translation approaches and reflect his position in Translation Studies. Quine's and other philosophical theses of 20th century have influenced the relationship between translation and philosophy, which is, as we will see further, indeterminate as well at the present day.